

1.01
Prejeto 22. 11. 2010

UDK 355.425.4(497.4): 351.87 (450)"1945/1959"

Nevenka Troha*

Partizani Beneške čete pred italijanskim sodiščem

IZVLEČEK

Razprava obravnava potek preiskave in sodnega procesa proti 50 partizanom Beneške čete pred sodiščem v Italiji. Prvih 32 je bilo med drugim obtoženih veleizdaje domovine, tj. Italije. Preiskava se je začela avgusta 1945, proces pa se je končal 14. julija 1959, ko je porotno sodišče v Firencah razglasilo sodbo. Za nekatera dejanja je izreklo oprostilno sodbo, na osnovi amnestije z 11. julija 1959 pa je ustavilo kazenski postopek proti vsem obtoženim.

Ključne besede: Italija, Slovenija, Benečija, Slovenci v Italiji, partizani, sodni proces

ABSTRACT

THE PARTISANS OF THE COMPANY OF SLAVIA ITALIANA (BENEČIJA) IN FRONT OF THE ITALIAN COURT

The following discussion focuses on the investigation and judicial process against 50 partisans of the so-called Company of Benečija in front of the Italian court. 32 of them were, among other things, accused of high treason against their homeland, that is, Italy. The investigation started in August 1945, and the process was concluded on 14 July 1959, when the Jury Court in Florence pronounced the verdict. Some of the accused were acquitted of certain allegations, and the criminal proceeding against all of the accused was stopped on the basis of the Amnesty of 11 July 1959.

Key words: Italy, Slovenia, Slavia Italiana, Slovenians in Italy, partisans, judicial process

* Dr., znanstvena svetnica, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1; SI-1000 Ljubljana; e-naslov: nevenka.troha@inz.si

Benečija (Beneška Slovenija ali Nadiška in Terska dolina ter Rezija) je bila za razliko od drugih območij Primorske Italiji priključena že leta 1866. Bila je najbolj ogrožen del slovenskega narodnega ozemlja, saj je bila vse od priključitve podvržena brezobzirnemu raznarodovanju. Edini branitelji slovenskega jezika so bili domači duhovniki, do leta 1933 tudi s pomočjo višjih cerkvenih oblasti. Tega leta pa je bila slovenščina odstranjena tudi iz Cerkve.¹ Fašistično raznarodovanje je v Benečiji, kjer je bila slovenska narodna zavest še nerazvita, povzročilo še večjo škodo kot drugod na Primorskem. Tja tudi ni seglo delovanje protifašističnih organizacij primorskih Slovencev v času med obema vojnama.

Slovensko osvobodilno gibanje je že poleti 1941 začelo z vzpostavljanjem prvih organizacij Osvobodilne fronte in tudi Komunistične partije Slovenije² na Primorskem, jeseni je tam delovala tudi Pivška četa. To območje formalno sicer ni bilo okupirano, saj je bilo del italijanske države, ki pa je bila okupator v Ljubljanski pokrajini. Kljub temu se je tudi na Primorskem razvijalo ne le protifašistično, ampak tudi osvobodilno gibanje, saj je bil njegov cilj priključitev vsega slovenskega etničnega ozemlja k Sloveniji oziroma Jugoslaviji. Osvobodilno gibanje se je kljub velikim težavam razvijalo tudi v letu 1942, ni pa mu uspelo poseči v Benečijo. Zato je Edvard Kardelj novembra 1942 med drugim zahteval, da se organizacijsko in politično gibanje razširi tudi na Benečijo.³ Ko sta bili aprila 1943 iz enot Južnoprimorskega in Severnoprimorskega odreda ustanovljeni brigadi Simona Gregorčiča in Ivana Gradnika, sta takoj odšli v vzhodno Benečijo, kjer naj bi mobilizirali nove borce in izvedli večje akcije. Pohod sta začeli 9. maja 1943, a se je zaradi takojšnje reakcije italijanskega vojaštva ta spremenil v vrsto obrambnih bojev in umikov. Gradnikova brigada se je že 18. maja umaknila čez Sočo, medtem ko je Gregorčičeva v spopadih razpadla. Ocene o možnosti večje mobilizacije v Benečiji so se pokazale za iluzorne.⁴

Ko je Italija 8. septembra 1943 objavila brezpogojno kapitulacijo svojih oboroženih sil, je na Primorskem spontano nastala splošna vstaja, ki je bila možna tudi zato, ker je v nekaj dneh popolnoma upadla bojna pripravljenost najrazličnejših italijanskih enot in policijskih poveljstev. 25. septembra je bil ustanovljen Briško-beneški odred, ki pa je zaradi nemške protiofenzive deloval le do 20. oktobra. V njegovo sestavo je prešla tudi Šentlenarška četa, ki je delovala na območju Merse, Utane in Sv. Lenarta in so jo sestavljali sami Beneški Slovenci. V Benečiji so delovale tudi druge enote odreda, 28. septembra pa je tja prišla Soška brigada. Konec septembra se je oblikovala Rezijska četa, v kateri je bila polovica domačinov. Sredi oktobra je bil oblikovan Beneški bataljon, ki ga imenujejo tudi Rezijski bataljon, v sestavu Soške (nato Bazoviške) brigade. Ta je bil razbit novembra 1943 in so nato v Benečiji delovale le posamezne terenske organizacije. Decembra 1943 je bil oblikovan nov (drugi) Briško-beneški odred, v katerega so bili vključeni tudi borci Beneškega bataljona.⁵

¹ Božo Zuanella: *Mračna leta Benečije : dejavnosti tajnih organizacij v vzhodni Furlaniji*. Ljubljana 1998 (dalje Zuanella, *Mračna leta Benečije*), str. 28, 29.

² Dotlej je v skladu z načelom Kominterne, da v državi lahko deluje le ena partija, tam delovala le KPI, člani katere so bili tudi primorski Slovenci.

³ *Jesen 1942 : korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča*. Ljubljana 1963, dok. 159, str. 410.

⁴ Franc Črnugelj - Zorko: *Na zahodnih mejah - 1943 : Briškobeneški odred in 3. soška (20.) brigada*. Ljubljana 1986 (dalje Črnugelj, *Na zahodnih mejah 1943*), str. 35, 36.

⁵ Prav tam, str. 103-117.

Za razliko od drugih krajev na Primorskem so ljudje v Benečiji slovensko partizansko vojsko sprejemali z nezaupanjem. Tudi Pokrajinski komite KPS je januarja 1944 v poročilu Centralnemu komiteju opozarjal na razmere v Benečiji, ki jih je »naša vojska še bolj zavozlala«, saj je »ljudi na silo mobilizirala in jih vodila v brigade, od koder so dezertirali«. ⁶ Napaka je bila tudi razpustitev županstev, ki so jih postavili Nemci, ker so ljudje tako ostali brez živilskih nakaznic. Italijanske oblasti so po vojni ocenjevale, da so jugoslovanski partizani sicer poskusili priti v »naše gorske doline«, a jih je prebivalstvo zavrnilo zaradi njihovega nasilja in samovolje. ⁷

Enote komaj ustanovljenega 9. korpusa so se v začetku zime 1943/44 zbrale v srednjem in severnem delu Primorske, kjer so bile manj na udaru nemških sil. Korpusni štab je skušal svoje enote razporediti po čim širšem operativnem območju. 30. divizija je tako konec januarja 1944 prešla Sočo in se usmerila v Beneško Slovenijo, da bi tam spodbudila mobilizacijo v partizanske enote in utrdila moč osvobodilnega gibanja. Pohod divizije je trajal 16 dni, nato pa se je morala zaradi velikih koncentracij nemškega vojaštva in izčrpanosti borcev umakniti na levi breg Soče. Med pohodom je bila pogosto v bojih, izvedla pa je tudi napad na postojanko v Fojdi in uničila mostove prek Nadiže pri Sv. Kvirinu. V vaseh so imeli mitinge in konference z vplivnimi domačini in tako so dosegli, da se je odnos ljudi do slovenskih partizanov popravil. ⁸

Ko se je divizija februarja 1944 premaknila nazaj na levi breg Soče, je na desnem bregu ostal Briško-beneški odred. Ob koncu marca je njegov štab izdal vsem odrednim komisarjem in vojaškim funkcionarjem okrožnico z naslovom O vprašanju Benečije, v kateri so poudarili, da je treba popraviti napake, ki jih je tam po kapitulaciji Italije delalo slovensko osvobodilno gibanje. Ustanovili naj bi Beneško četo iz domačinov in tistih, ki govorijo beneško narečje, ki bi imela nalogo prirejati mitinge in zborovanja, organizirati Narodno zaščito, zbirati podatke glede dotedanjega nepravilnega nastopa slovenske partizanske vojske, povrniti škodo, plačati vsa intendantska potrdila, pritegniti v četo prostovoljce, delati akcije, nuditi socialno in zdravstveno pomoč. ⁹

Beneška četa, ki je bila ustanovljena šele 1. avgusta 1944, je delovala v vzhodni Benečiji. V začetku septembra je prerasla v bataljon, ki je 7. septembra napadel postojanko v Št. Petru in se nato z ostalimi štirimi bataljoni Briško-beneškega odreda 20. septembra vključil v Gregorčičevo brigado. Ta je po nalogu štaba 9. korpusa 16. septembra prešla Sočo pri Tolminu. Brigada se je premikala po vzhodni Benečiji in 18. oktobra prešla Nadižo, tam ostala do konca oktobra, ko se je najprej vrnila v vzhodno Benečijo in v začetku novembra nazaj v 30. divizijo. Njene enote so samo septembra imele 28 mitingov. Izvedla je tudi mobilizacijo in vrsto napadov na manjše okupatorjeve oddelke. ¹⁰

⁶ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Izvršni odbor Osvobodilne fronte (AS 1670), fasc. 538. Poročilo J. Vilfana NOS, 27. 10. 1943; fasc. 532. Poročilo Pokrajinskega komiteja KPS CK KPS, 13. 1. 1944; ARS, fond Centralni komite KPS (AS 1478), a. e. 1. Zapis seje CK KPS, 27. 2. 1944.

⁷ Ministero degli affari esteri. Archivio storico diplomatico (MAEASD), Affari politici (AP) 1946-1950, Jugoslavia, b. 5. Poročilo videmskega prefekta predsedniku italijanske vlade, 17. 9. 1945.

⁸ Franc Črnugelj - Zorko: Na zahodnih mejah 1944 : Briško-beneški odred, knj. 2. Ljubljana 1993 (dalje Črnugelj, Na zahodnih mejah 1944), str. 131-144.

⁹ Metod Mikuž: Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, knj. 4. Ljubljana 1973 (dalje Mikuž, Pregled zgodovine NOB, 4), str. 475, 476.

¹⁰ Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del 6, knj. 17. Ljubljana 1986, dok. 35, op. 3. Poročilo štaba 17. SNOB Simona Gregorčiča, 4. 11. 1944.

Junija 1944 so vodilni organi slovenskega osvobodilnega gibanja na Primorskem začeli z izvajanjem splošnih in neposrednih volitev v krajevne in okrajne narodnoosvobodilne odbore. Pokrajinski odbor OF je 20. avgusta poročal, da volilne priprave potekajo tudi v Benečiji. Tako so v Reziji konec septembra 1944 volitve izvedli povsod razen v okraju Učja. 3. oktobra je bil v Osojanih zbor vseh tamkajšnjih novoizvoljenih odbornikov in odposlancev v okrajne skupščine. Ti narodnoosvobodilni odbori so nato sicer obstajali vse do osvoboditve, a dejansko le na papirju.¹¹

V Brdih in Benečiji je od kapitulacije Italije deloval italijanski garibaldinski bataljon Mazzini, v začetku aprila 1944 pa so ustanovili še bataljon Mammelli, oba sta se združila v brigado Garibaldi-Friuli. Med štabom te brigade in Briško-beneškim odredom je bil 7. maja 1944 sklenjen sporazum o skupnem boju proti nemškemu okupatorju in italijanskim fašistom. Ta je med drugim določal, da čas še ni primeren, da bi se pogovarjali o meji, ker naj bi bila končna rešitev nacionalnih in obmejnih vprašanj odvisna predvsem od splošnega položaja v tem delu Evrope, zlasti v Jugoslaviji in Italiji. Vojaški del sporazuma je določal ustanovitev paritetne slovensko-italijanske komande za koordinacijo akcij v Karniji in Brdih. To je bil prvi sporazum z mednarodno veljavo, ki ga je italijansko odporniško gibanje podpisalo na enakopravni osnovi s predstavniki odpora, ki je bilo del zavezniških sil.¹²

Po ustanovitvi divizije Garibaldi-Osoppo Natisone avgusta 1944 so se začele težave, saj so bili pogledi pripadnikov Osoppa¹³ na narodnostno vprašanje Benečije drugačni od pogledov garibaldinskega ali slovenskega vodstva. Začela so se medsebojna očitavanja o šovinizmu. O tem sta poročala Pokrajinski odbor OF 22. septembra in Okrožni komite KPS za zapadno primorsko okrožje dva dni kasneje. Štab 9. korpusa je v začetku oktobra 1944 poslal v to divizijo načelnika štaba korpusa, ki je začel pogovore o prehodu divizije pod komando 9. korpusa. Garibaldinci so bili temu naklonjeni, osoppovci pa so nasprotovali. Tako je nastala možnost, da bi se divizija razbila, a jo je razbil močan nemški ofenzivni sunek kmalu zatem. Garibaldinska divizija je nato prešla v okvir 9. korpusa, medtem ko je štab osoppovske brigade izjavil, da priznava samo glavno komando italijanske osvobodilne vojske. Med obojimi je prišlo ne le do razkola, ampak tudi do sovražnosti, o čemer priča pokol v Porčinju 7. februarja 1945, ko je bilo ubitih dvajset partizanov in sodelavcev brigade Osoppo Friuli. Uboj je izvedel oddelek GAP (Gruppi d'azione patriottica, Skupine domoljubne akcije).¹⁴

Jugoslovanska armada je ob koncu vojne zasedla celotno slovensko etnično ozemlje, tudi Benečijo, od koder pa se je morala umakniti že 16. maja 1945. Tam je bila vzpostavljena Zavezniška vojaška uprava v Italiji s sedežem v Vidmu. Ker je

¹¹ ARS, fond Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije (AS 537), šk. 1153. Dopis javnega tožilca za Goriško javnemu tožilcu za Primorje, 25. 8. 1945. Poročilo o razvoju narodne oblasti v Vzhodni in Zahodni Benečiji.

¹² Mikuž, Pregled zgodovine NOB, 4, str. 358, 359.

¹³ Partizanske enote Osoppo so bile na pobudo prostovoljcev liberalne, socialistične in katoliške usmeritve ustanovljene decembra 1943 pri nadškofijskem seminarju v Vidmu. Bile so samostojne enote, osnovane le na tem območju.

¹⁴ Mikuž, Pregled zgodovine NOB, 4, str. 481-485. Več o vprašanju poboja v Porčinju gl. Galliano Fogar: La tragedia di Porzùs : a proposito di una lettera a »Il Piccolo«. V: Qualestoria, 1987, št. 2, str. 133-140, kjer je v opombah navedena tudi pomembnejša literatura; Alessandra Kersevan: Porzùs, dialoghi sopra un processo da rifare. Bologna 1995; Diana Franceschini: Porzùs : la Resistenza lacerata. Quaderni 11, Trieste 1996.

to območje na mirovnih pogajanjih zahtevala Jugoslavija, je ZVU v Furlaniji delovala vse do uveljavitve mirovne pogodbe med zavezniškimi silami in Italijo 15. septembra 1947, torej še po ukinitvi Zavezniške vojaške uprave za Italijo (z izjemo Julijske krajine, kjer pa je delovala posebna Zavezniška vojaška uprava za Julijsko krajino) 31. decembra 1945.¹⁵

V začetku avgusta 1945 je britanska vojaška policija aretirala kapetana Jugoslovanske armade Marjana Zdravljiča¹⁶ in načelnika gospodarske komisije za Benečijo in Kobariško Ivana Podreko ter ju predala italijanskim oblastem. Zaprt sta bila na kvesturi v Čedadu. Šef jugoslovanske misije pri štabu 13. korpusa Britanske armade Rado Pehaček je takoj posredoval, a brez uspeha. Čez mesec dni je ostro protestiral in zahteval, da Zdravljiča takoj predajo Jugoslovanskemu odredu, ki je deloval pri 13. korpusu. Pri tem je opozoril, da preiskava proti Zdravljiču poteka z namenom, da bi njegovo protifašistično delo predstavili kot niz kriminalnih dejanj, in ob tem dodal: »Obtožbe proti njemu dajejo ljudje s fašistično preteklostjo, ki so se borili proti zavezniškim armadam.«¹⁷

Zdravljičeva in Podrekova aretacija je sovpadala z vložitvijo prvih ovadb proti partizanom t. i. Beneške čete. Kot sem navedla v uvodu, je četa s tem imenom delovala le zelo kratek čas, zato so bile to dejansko ovadbe proti ljudem, ki so delovali v slovenskem osvobodilnem gibanju v Benečiji. Prvi dve sta bili vloženi 21. in 28. julija 1945, nato pa do 8. avgusta še štirinajst. 14. avgusta je policija ovadbe poslala kvesturi, 27. avgusta pa je bil Zdravljič zaslišan. Ovadbe, ki so bile vložene več kot dva meseca po odhodu enot Jugoslovanske armade iz Benečije, po oceni jugoslovanske strani niso bile rezultat »občutka, ki bi ga imeli prizadeti zaradi izvršenih zločinov, ampak izzvane, očitno v zvezi s pripravami na londonsko konferenco zunanjih ministrov«,¹⁸ s katero so se začela pogajanja za mirovno pogodbo z Italijo. Konferenca se je končala brez uspeha, hkrati pa je tudi pri postopkih proti pripadnikom Beneške čete nastalo zatišje, ki so ga prekinili šele 5. januarja 1946, po sprejetju sklepov na konferenci Sveta zunanjih ministrov v Moskvi. Od 28. januarja do 12. februarja je bilo 43 zaslišanj.¹⁹

Preiskavo so nato prekinili za dve leti in pol, do konca julija 1948, ko je preiskovalni sodnik odredil nadaljnja zaslišanja. Mesec dni pred tem je bila objavljena resolucija Informbiroja, s katero so komunistične partije na čelu s sovjetsko obsodile politiko jugoslovanskega vodstva. Do 12. januarja 1949 je bilo izvedenih

¹⁵ ARS, fond Okrožni komite Komunistične partije Julijske krajine za Goriško (AS 1571), šk. 2. Poročilo Mestnega komiteja KP Gorica Okrožnemu komiteju KP za Goriško, 31. 5. 1945.

¹⁶ Marjan Zdravljič, študent medicine, doma iz Hlodiča. V partizane je šel ob kapitulaciji Italije in bil glavni organizator ter komandir partizanske čete v Hlodiški dolini. Kasneje je bil sanitetni referent v Briško beneškem odredu, septembra 1944 postal politkomisar v novo ustanovljenem Beneškem bataljonu, od novembra istega leta pa politkomisar Operativnega štaba za zapadno Primorsko.

¹⁷ Diplomatski arhiv Ministarstva inostranih poslova Beograd, 1945, Italija, XII/454. Dopis R. Pehačka Glavnemu štabu 13. korpusa, 8. 8. 1945; Pogrešan pripadnik Jugoslovanske armade. XII/460. Dopis R. Pehačka Glavnemu štabu 13. korpusa, 11. 9. 1945; Jožko Ošnjak: Pod Matajurjem : spomini in zapisi iz Beneške Slovenije. Ljubljana 1969 (dalje Ošnjak, Pod Matajurjem), str. 357-360.

¹⁸ Konferenca Sveta zunanjih ministrov v Londonu je potekala od 12. 9. do 2. 10. 1945.

¹⁹ ARS, AS 537, šk. 1311. Primerjalni pregled poteka postopka proti pripadnikom Briško-beneškega odreda ter političnih dogodkov, 10. 1. 1956; Arhiv Jugoslavije (AJ), Centralni komite Zveze komunistov Jugoslavije, AJ 507, fasc. 9, 48/XI. Konferenca Sveta zunanjih ministrov je bila od 16. do 26. 12. 1945. Na njej so rešili vprašanje procedure. Načrt mirovne pogodbe z Italijo naj bi izdelali ministri za zunanje zadeve ZDA, SZ, Velike Britanije in Francije. Sprejet je bil dogovor o sklicanju mirovne konference. Pogoji za sklenitev mirovne pogodbe z Italijo so bili s tem ustvarjeni.

14 zaslišanj. Hkrati je bilo ta dan izdano zaprosilo prefektom izven sedeža sodišča, naj zaslišijo prizadete. Po teh zaprosilih so izvedli od januarja do aprila 1949 pet zaslišanj.

5. avgusta 1949 je bil podpisan jugoslovansko-italijanski trgovinski sporazum, 7. pa nov sporazum o odprtih vprašanjih. To je bil tudi čas povečanega pritiska držav vzhodnega bloka na Jugoslavijo, hkrati pa njenega približevanja Zahodu, ki se je pokazalo tudi v izvolitvi Jugoslavije za članico Varnostnega sveta OZN 21. oktobra 1949. Od 22. septembra do 26. oktobra so bila štiri zaslišanja. Zadnje dni decembra 1949 je bil podpisan trgovinski sporazum med Jugoslavijo in Veliko Britanijo, ki je pomenil konec popolne gospodarske blokade Jugoslavije. 23. januarja 1950 je državni pravdnik²⁰ zahteval poglobitev karabinjerskih poizvedb, sledila pa je protijugoslovanska kampanja v Italiji.

23. decembra 1950 je bila podpisana vrsta italijansko-jugoslovanskih sporazumov. V letu 1951 se je povečal pritisk držav Informburoja na Jugoslavijo, širile so se tudi govorice o možnosti vojaškega napada Sovjetske zveze in njenih zaveznic. Aprila je Jugoslavija zahodni velesili zaprosila za orožje in ga junija tudi dobila. Maja in junija so bile v severni Italiji upravne volitve. V tem času so bila februarja 1951 vložena zaprosila za zaslišanja, na temelju katerih je bilo do 11. aprila izvedenih 15 zaslišanj, od 2. septembra do 1. oktobra pa 13. 8. oktobra 1951 je bilo izdano poročilo karabinjerjev, s katerim so državnemu pravdniku ovadili 33 oseb. Od 9. oktobra do 17. novembra so potekala nova zaslišanja, poročilo o njih je bilo poslano 24. novembra.²¹

Leta 1951 so začela teči tudi intenzivna pogajanja za rešitev vprašanja Svobodnega tržaškega ozemlja, ki je vse od uveljavitve mirovne pogodbe septembra 1947 ostajalo razdeljeno na dve coni z vojaškima upravama, anglo-ameriško in jugoslovansko. Decembra 1951 je Jugoslavija predlagala, da bi njej pripadlo območje Škednja (vzhodni del Trsta), Žavelj in miljski polotok, ki so bili del Cone A, Italiji pa poleg Trsta, tudi Koper in Izola z neposredno okolico, torej del območja Cone B. Za Italijo je bil predlog nesprijemljiv, saj je posegal neposredno v tržaško pristanišče, zato ga je kategorično odbila.²² Potem ko je predsednik italijanske vlade Alcide de Gasperi februarja 1952 javnost seznanil z jugoslovanskim predlogom, so karabinjerji od 9. marca do 14. aprila izvedli 19 zaslišanj. 31. marca je državni pravdnik zahteval od prefektore poročila nekdanjih županov, a so ti zahtevo odklonili. Sledila so skupinska zaslišanja, ki jih je izvedel državni pravdnik. Od 20. marca do 30. aprila je izvedel 59 zaslišanj in maja še dve.²³

Med 3. aprilom in 9. majem 1952 je v Londonu potekala konferenca o vprašanju Svobodnega tržaškega ozemlja, na kateri so sodelovale ZDA, Velika Britanija in Italija. Sklepi konference so dajali Italiji velika pooblastila v Coni A, a obenem niso več posegali v Cono B in tako dejansko vodili v razdelitev STO med Italijo in

²⁰ Procuratore pubblico. Ta ima v italijanskem pravosodnem sistemu enako vlogo kot v jugoslovanskem in slovenskem javni tožilec.

²¹ ARS, AS 537, šk. 1311. Primerjalni pregled poteka postopka proti pripadnikom Briško-beneškega odreda ter političnih dogodkov, 10. 1. 1956; AJ 507, fasc. 9, 48/XI.

²² ARS, fond Edvard Kardelj (AS 1277), šk. 32/8. Zabeležka razgovora E. Kardelja in G. V. Allena, 28. 1. 1952. Memorandum 1952. Elaborat Naši predlogi za rešitev vprašanja STO in italijansko reaganje nanje, 1. 9. 1952.

²³ ARS, AS 537, šk. 1311. Primerjalni pregled poteka postopka proti pripadnikom Briško-beneškega odreda ter političnih dogodkov, 10. 1. 1956; AJ 507.

Jugoslavijo po dotedanji demarkacijski črti med obema conama.²⁴ Državni pravdnik je nadaljeval z zaslišanji v drugi polovici novembra, ko je od 17. novembra do 11. decembra izvedel 60 zaslišanj. V letu 1953 je državni pravdnik v drugi polovici junija izvedel 54 zaslišanj, medtem ko drugih postopkov v tem letu ni bilo.²⁵

Tržaška kriza je dosegla višek potem, ko sta zahodni sili 8. oktobra 1953 objavili, da bosta umaknili svoje enote iz Cone A in jo predali Italiji, a o tem nista prej obvestili jugoslovanskih oblasti. Te so organizirale množične demonstracije in v odgovor na italijanske vojaške okrepitve na meji tja poslale svoje.²⁶ V Trstu so izbruhnili protesti, ki so po 3. novembru, obletnici prihoda Italije v Trst leta 1918, prerasli v krvave nemire. Obenem so se začeli diplomatski pogovori.²⁷

10. februarja 1954 je na mestu predsednika italijanske vlade de Gasperija zamenjal Mario Scelba. V odnosih med Italijo in Jugoslavijo je zavladovalo novo ozračje, ki je obetalo sporazumevanje. 5. oktobra 1954 je s podpisom Spomenice o soglasju prišlo do razdelitve STO med Italijo in Jugoslavijo.²⁸ V tem času med junijem 1953 in septembrom 1954 je preiskava proti Beneški četi mirovala.

Od konca julija 1945 do 28. septembra 1954 je bilo v postopku preiskave proti Beneški četi tako skupaj štirinajst prekinitev, ki so trajale sedem let in pet mesecev. Slovenska stran je ocenjevala, da postopek do septembra 1954 ni imel značaja rednega procesa, ampak so bile to le politične demonstracije in oblika pritiska na lokalno prebivalstvo ter so sovpadale s pomembnimi zunanje in notranjepolitičnimi dogodki. Ves potek preiskave so usmerjale trenutne politične potrebe, pri čemer inscenatorji sami niso bili prepričani o pravni utemeljenosti obtožb. Politične nagibe je potrjeval tudi način, kako so preiskave izvajali, saj je obtožni predlog temeljil na indicijah in govoricah, ne pa na stvarnih dokazih, niso upoštevali okoliščin, ki so bile v korist osumljencev itd.²⁹

Od 28. septembra 1954, ko je bilo že znano, da bo podpisana Spomenica o soglasju, pa je postopek potekal neprekinjeno in intenzivno. Po zaprosilih preiskovalnega sodnika so od 28. septembra do 2. decembra 1954 izvedli 113 zaslišanj in nato do 12. februarja 1955 122 zaslišanj. 15. februarja so spise predložili državnemu pravdniku, ki je zahteval izpopolnitev preiskave. Ta se je nadaljevala z zaslišanji, in sicer je bilo do 6. maja 16 zaslišanj. 8. maja 1955 so ponovno predložili akte državnemu pravdniku, ki je postavil nove zahteve. Sledila so nova zaslišanja, do 28. julija jih je bilo 44. 16. junija je bil izdan poziv na sodišče.³⁰

Državni pravdnik je 20. avgusta 1955 izdal in 25. avgusta vložil obtožni predlog (requisitoria), tj. predlog, naj preiskovalni sodnik izjavi, da je formalna preiskava zaključena, da se ustavi postopek v nekaterih primerih, v drugih pa postavijo obdolženci pred porotno sodišče. Po vložitvi tega predloga je začel teči pet

²⁴ ARS, AS 1277, šk. 32/8. Elaborat Diplomatski razvoj tržaškega vprašanja, 1. 9. 1952.

²⁵ ARS, AS 537, šk. 1311. Primerjalni pregled poteka postopka proti pripadnikom Briško-beneškega odreda ter političnih dogodkov, 10. 1. 1956; AJ, f. 507, fasc. 9, 48/XI.

²⁶ ARS, AS 1277, šk. 30. Zabeleške E. Kardelja za tajno sejo Zveznega izvršnega sveta, 15. 10. 1953.

²⁷ ARS, AS 1277, šk. 33/9. Pismo E. Kardelja ambasadi v Washingtonu, 21. 10. 1953.

²⁸ ARS, AS 537, šk. 1311. Primerjalni pregled poteka postopka proti pripadnikom Briško-beneškega odreda ter političnih dogodkov, 10. 1. 1956; AJ 507, fasc. 9, 48/XI.

²⁹ ARS, AS 537, šk. 1311. Proces proti Beneški četi, prekinitev v postopku, 10. 1. 1956.

³⁰ ARS, AS 537, šk. 1311. Primerjalni pregled poteka postopka proti pripadnikom Briško-beneškega odreda ter političnih dogodkov, 10. 1. 1956. Proces proti Beneški četi, prekinitev v postopku, 10. 1. 1956; AJ 507, fasc. 9, 48/XI.

dnevni rok, v katerem so bili vsi spisi preiskave, ki so obsegali okrog tri tisoč strani, na vpogled obrambi. 22. septembra je preiskovalni sodnik izdal sodbo, da se postavijo obtoženci pred sodišče (sentenza di rinvio a giudizio), ki je enaka obtožnici v slovenskem pravosodnem sistemu. Z njo je bilo obtoženih petdeset oseb, proti sedmim pa je bila preiskava ustavljena. Med obtoženimi so bile štiri ženske. V času vložitve obtožnice je od 57 osumlencev v Jugoslaviji živelo 19, od teh je bilo 12 jugoslovanskih državljanov, ki pa so skoraj vsi imeli še italijansko državljanstvo, in sedem italijanskih. V Italiji je živelo 31 osumlencev, od tega 29 v Videmski in Goriški pokrajini ter dva na jugu države. Iz Italije se je izselilo pet osumlencev, štirje v Francijo in eden v Kanado. Do vložitve obtožbe je umrl en osumljenec, za enega pa niso imeli podatkov, kje živi. Slovenski organi so ocenjevali, da je med enaintridesetimi osumljenimi, ki so živeli v Italiji, sedem članov ali simpatizerjev Socialistične fronte Slovencev, en član Komunistične partije Italije, šest sredincev, štirje trikoloristi,³¹ en kriminallec, za dvanajst pa niso imeli podatkov.³² Obtoženi tako niso bili le partizani ali sodelavci osvobodilnega gibanja.

Aprila 1957 je od 50 obtoženih v Jugoslaviji še vedno živelo 19, med njimi večina prvoobtoženih. 14 je bilo jugoslovanskih državljanov, a kar 12 še vedno tudi italijanskih, zato se jugoslovanske oblasti niso mogle sklicevati na njihovo jugoslovansko državljanstvo. Pet pa je bilo samo italijanskih državljanov. V Italiji je živelo 26 obtožencev, od teh 24 v Videmski pokrajini in na Goriškem. Štirje obtoženi so živeli v Franciji in eden v Kanadi.³³

Vsaj 23 obtoženih je sodelovalo v slovenskem osvobodilnem gibanju. Medtem ko sta imela prvoobtoženi Marjan Zdravljčič (Mario Guido Sdraulig, 1)³⁴ in drugoobtoženi Jožko Ošnjak (Giuseppe Osgnach, 2)³⁵ v osvobodilnem gibanju vidnejše funkcije, je bil Ivan Podreka (Giovanni Podrecca, 3) septembra 1943 član odbora OF v Št. Lenartu in nato intendant Beneškega bataljona, Anton Bajt (Anton Bait, 4) je bil partizan, Dominik Balut (Domenico Balutto, 5) je bil septembra 1943 član odbora OF v Št. Lenartu in nato član gospodarske komisije za Benečijo in Kobariško, Avgust Jožef Zanut (Augusto Giuseppe Zanutto, 6) partizan Šentlenartske čete, Mihael Evgen Bledič (Michele Eugenio Bledig, 7) in Alojz Peter Bledič (Luigi Pietro Bledig, 8) prav tako člana odbora OF v Št. Lenartu, partizana Klodiškega bataljona in člana gospodarske komisije za Benečijo in Koba-

³¹ Pripadniki organizacije Tricolore. Takoj po vojni se je v Benečiji začel teror nad civilnim prebivalstvom, ki je bilo naklonjeno Jugoslaviji. Jugoslovanski viri že avgusta 1945 poročajo o druženju zaveznikov s prejšnjimi fašističnimi prvaki, o glasilu Tricolore, ki je širilo protislovensko razpoloženje, in o istoimenski organizaciji ter njenem terorističnem delovanju. S trikoloristi je nato jugoslovanska stran označevala razne paravojaške organizacije, eksponente najhujšega lokalnega italijanskega nacionalizma. Trikoloristi so tesno sodelovali z italijanskimi vojaškimi in policijskimi oblastmi, verjetno pa tudi z zavezniškimi obveščevalnimi službami. - ARS, AS 537, šk. 1068. Trikoloristična organizacija v Beneški Sloveniji od leta 1944 do 1951; Zuanella, *Mračna leta Benečije*, str. 96-122.

³² ARS, AS 537, šk. 1309. Pregled priprav za proces proti Beneški četi in akcije Slovencev v Italiji, 1955.

³³ ARS, AS 537, šk. 1318, Poročilo o procesu proti Beneški četi (od 1955 do aprila 1957), 8. 4. 1957; šk. 1301. Obtoženci, ki živijo v Jugoslaviji.

³⁴ V oklepajih navajam italijansko različico imen in priimkov, ki je navedena tudi na obtožnici in sodbi. Številke so številke na obtožnici, op. a.

³⁵ Jožko Ošnjak je bil rojen v vasi Ošnje pri Sv. Lenartu 17. 3. 1921. Po kapitulaciji Italije je bil eden od organizatorjev Šentlenartske čete. Njegova četa se je vključila v 4. bataljon 2. soške brigade. V bojih za Kobarid je bil ranjen, kjer je nato deloval kot aktivist OF. Junija 1944 se je vključil v novoustanovljeno Beneško četo. Ko je ta prerasla v Beneški bataljon, je bil namestnik komandanta.

riško, Egidij Marko Bukovac (Egidio Marco Bucovaz, 12) je bil politični delegat voda Beneškega bataljona, Angel (Angelo) Celloni (13) in Mario Dugaro (18) partizana Šentlenartske čete in nato Beneškega bataljona, Anton (Antonio) Durli (20) član odbora OF v Št. Lenartu in partizan Šentlenartske čete, Jože (Giuseppe) Durli (21) partizan Šentlenartske čete in intendant Beneškega bataljona, Ivan Obid (Giovannibattista Obid, 23) član odbora OF v Št. Lenartu, Josip Feletič (Giuseppe Felettig, 27) je pripadal družini, ki je sodelovala s partizani, Gino Čuk (Chiuch, 30) je bil partizan Šentlenartske čete, Amedeo Kjačić (Amedeo Chiancig, 31) je bil predsednik odbora OF v Št. Lenartu, Elza Zdravljčič (Elza Sdraulig, 32), sestra Marjana Zdravljčiča, je bila aktivistka OF, Vittorio Pirona (45), Italijan iz Palmarnove, študijski kolega Marjana Zdravljčiča, je bil sanitetni referent Beneškega bataljona.³⁶ Marino Bodigoj (Mario Bodigoj, 9) je bil partizan Klodiškega bataljona in ranjen v bitki za Kobarid, bil nato aktivist OF in partizanski oficir. Partizana sta bila tudi Evgen Vogrič (Evgen Vogrig, 26) in Izidor Černota (Isidoro Cernotta, 14). Renzo Kjabaj-Vodopivec (Lovrenz Bevilaqua, 50) je bil simpatizer OF. V osvobodilnem boju sta sodelovala tudi osumljenca Danilo Trušnjak-Cek (Danilo Trushnach), ki je umrl pred vložitvijo obtožnice, medtem ko proti aktivistu OF Alojzu Fajduttiju obtožnica ni bila vložena.³⁷

V obtožnici je med drugim navedeno, da je po zlomu italijanskih oboroženih sil 8. septembra 1943 na območju gornje doline reke Nadiže Marjan Zdravljčič iz vasi Grmek ustanovil oboroženo formacijo, ki ji je sam načeloval, njegov pomočnik pa je bil Jožko Ošnjak. Od začetka so tej formaciji pripadali mladeniči in možje s tega območja, ker so menili, kot naj bi jim zatrjevala Zdravljčič in Ošnjak, da je njihov edini cilj boj proti nacifašistom. Sčasoma pa je postalo jasno, da je bil dejanski cilj te enote raznaroditi celotno območje in ga priključiti k Jugoslaviji. Ta formacija, ki si je naredila ime Beneška četa, je bila v neposredni odvisnosti od 9. korpusa Titove armade. Raznarodovanje naj bi imelo različne in številne oblike. Državni pravdnik je tudi ocenil, da so bila ta in druga dejanja, ki kot kazniva obremenjujejo posamezne osebe, razjasnjena v teku dolge in naporene preiskave, ki se je začela leta 1945 na podlagi navedb številnih državljanov in oblastev kakor tudi na podlagi verodostojne dokumentacije.³⁸

Obtožnica je celotno delovanje slovenskega osvobodilnega gibanja v Benečiji tako pripisala svojevoljnosti enote z imenom Beneška četa, ki jo je obenem razglasila za združbo, ustanovljeno zaradi izvrševanja zločinov in ki naj bi bila odgovorna za vsa kriminalna dejanja, ki so bila od septembra 1943 do maja 1945 izvedena v Benečiji.³⁹ Kot sem navedla v uvodu, pa je enota s tem imenom obstajala le nekaj dni aprila in od 1. avgusta do 3. septembra 1944. Po mojih podatkih tej Beneški četi ni pripadal noben od obtoženih.

³⁶ ARS, AS 537, šk. 1301. Abecedni seznam obtožencev. Podatki o delovanju posameznikov gl. v Črnugelj, Na zahodnih mejah, 1943, 1944; Franjo Bavec - Branko: Na zahodnih mejah 1945 : operativni štab 9. korpusa za zapadno Primorsko. Ljubljana 1997 (dalje Bavec, Na zahodnih mejah 1945).

³⁷ Ošnjak, Pod Matajurjem, str. 158-160, 177-180, 215, 216.

³⁸ ARS, AS 537, šk. 1154. Prevod sodbe za uvedbo sodnega postopka, 20. 8. 1955.

³⁹ ARS, AS 537, šk. 1156. Kazenski postopek zoper »Beneško četo« (kratek povzetek), september 1955.

Kazniva dejanja, ki so jih očitali obtoženim, so navedena v Kazenskem zakoniku Kraljevine Italije, ki je bil sprejet 19. oktobra 1930 in je stopil v veljavo 1. julija 1931. Splošni del tega zakonika vsebuje v I. oddelku 2. knjige člene 241 do vključno 313 s skupnim naslovom »O kaznivih dejanjih proti osebnosti države« (Dei delitti contro la personalità dello Stato).⁴⁰ Prvo imenovanim 32 obtožencem je bilo očitano kaznivo dejanje iz člena 241, napadi na integriteto, neodvisnost ali enotnost države. Besedilo člena se glasi: Tisti, ki stori najhujše kaznivo dejanje tako, da izvaja ali pripravlja nasilna dejanja z namenom, da bi državo ali njen del podrgel suverenosti druge države, ali da bi prizadel neodvisnost ali enotnost države, je kaznovan s smrtno kaznijo. Prav tako so bili obtoženi kaznivega dejanja iz člena 255, ukinitev, potvarjanje ali odvzemanje aktov ali dokumentov, ki se tičejo varnosti države. Za to je bila zagrožena kazen najmanj osem let, oziroma smrtna kazen v primeru, da je bilo dejanje izvedeno za bojne priprave ali njihovo učinkovitost ali za vojaške operacije. Kazniva dejanja naj bi storili s tem:

- da so podpirali jugoslovanske težnje po aneksiji vse do Tilmenta,
- da so v ta namen delali propagando in se borili na strani Jugoslovanov,
- da so ovirali poslovanje oziroma uradovanje občinskih uradov in s tem namenom opustošili njihove sedeže,
- da so prepovedali šolski pouk v italijanskem jeziku in da so postavljali slovenske učitelje,
- da so odredili ukinitvev šol in jih opustošili,
- da so mučili prebivalstvo s tem, da so preprečevali preskrbo, ovirali delovanje, zdravstvene službe in preprečevali celo preskrbo goveje živine s krmo,
- da so izvajali prisilno mobilizacijo mladeničev v slovenske partizanske vrste, izvajajoč pri tem represalije in streljanje tistih, ki se niso odzvali mobilizaciji, in tudi tistih oseb, ki so čustvovale italijansko,
- da so izvajali rekvizicije, zlasti goveje živine, na škodo tistih mladeničev, ki se niso odzvali mobilizacijskemu pozivu,
- da so na vse načine žalili italijansko narodno zavest, italijanski narod in italijansko zastavo s tem, da so streljali vanjo, da so jo prepovedali izobešati in slavili Jugoslavijo in Tita.⁴¹

Kaznivo dejanje iz člena 305, politična zarota z združevanjem, za kar je bila zagrožena kazen za organizatorje od petih do dvanajstih let, za udeležence kazen dveh do osmih let, je bilo očitano še posebno Marjanu Zdravljiču, ker naj bi organiziral skupino, imenovano Beneška četa, ustanovljeno s političnim ciljem veleizdaje.⁴² Žalitev oz. oskrunitev italijanske zastave je zajeta v členu 292, za kar je bila zagrožena kazen enega do treh let zapora. Obtoženi so bili tudi dejanj po čl. 285 in 288. Člen 285 govori o dejanjih, ki stremijo za tem, da bi v državi prišlo do porušenja, ropov in pobojev, za kar je bila zagrožena smrtna kazen, člen 288 pa govori o kaznivem dejanju novačenja v korist tuje države, zagroženih je bilo tri do šest let zapora.

⁴⁰ ARS, AS 537, šk. 1309. Lojze Peric, sodnik Vrhovnega sodišča Ljudske republike Slovenije: Juridčna kvalifikacija obtožbe proti Beneški četi, 23. 8. 1955. Besedilo Kazenskega zakonika Kraljevine Italije je na strani http://it.wikisource.org/wiki/Codice_penale - (1. 12. 2010).

⁴¹ ARS, AS 537, šk. 1306. Poročilo o pripravah na proces proti Beneški četi, 2. 4. 1956. Povzetek obtožnice.

⁴² ARS, AS 537, šk. 1318, Poročilo o procesu proti Beneški četi (od 1955 do aprila 1957), 8. 4. 1957.

Obtoženci naj bi zakrivali tudi dejanja iz 12. poglavja kazenskega zakonika z naslovom Zločini proti osebam (I delitti contro le persone), in sicer po členu 575, uboj, za kar je bila zagrožena kazen najmanj 21 let zapore, če pa je bilo dejanje storjeno v določenih okoliščinah, ki so našteve v členu 577, to je, da je bilo dejanje storjeno po predhodnem vnaprej sklenjenem in dobro preiščenem naklepu oziroma po zrelem preudarku, je bil zagrožen dosmrtni zapor.⁴³ Obtoženci naj bi v medsebojni udeležbi ali posamič ubili skupno 15 oseb. Glede treh je državni pravdnik predlagal ustavitev kazenskega postopka, češ da sodita dva primera pod amnestijo, za tretjega pa ni bilo dovolj dokazov.⁴⁴ Obtoženi so bili tudi po členih 605, protipraven odvzem osebne prostosti, za kar je bila zagrožena kazen šest mesecev do osem let, 610, kaznivo dejanje prisiljenja, kazen do štirih let zapore, 612, grožnja, za kar je bila določena le denarna kazen, 614, kršitve zasebnosti stanovanja, kazen do treh let, in čl. 616, kršitev tajnosti pisem, kazen do enega leta.

Iz 13. poglavja, Kazniva dejanja proti premoženju (I delitti contro il patrimonio), so bili obtoženi po členu 624, tatvina, kazen do treh let, 625, obtežilne okoliščine pri tatvini, kazen do šest let, 628, rop, kazen tri do deset let, 629, izsiljevanje, kazen od pet do deset let, in 646, neupravičena prilastitev, kazen do tri leta. Iz 1. knjige, O kazenskih dejanjih na splošno (Dei delitti in generale), navaja obtožnica iz člena 61, splošne oteževalne okoliščine, točko 5, ki pravi, da je oteževalna okoliščina, če se je storilec okoristil s časovnimi, krajevnimi ali osebnimi okoliščinami, ki so bile take, da so ovirale javno ali zasebno obrambo, to se pravi, da se napadeni ni mogel ubraniti in poklicati na pomoč privatnike ali pa uradne osebe. Člen 81 pa govori o t. i. idealnem ali realnem izteku kaznivih dejanj in o načinu odmere kazni v takih primerih. Zagrožena kazen se je v tem primeru lahko zvišala za trikrat.⁴⁵

Državni pravdnik je v obrazložitvi obtožnice med drugim poudaril, da ne more biti nobenega dvoma, da omenjena dejanja izpolnjujejo vse zakonite znake kaznivega dejanja veleizdaje, ki so jo očitali prvim 32 obdolžencem, saj so okrnili mednarodnopravno priznano osebnost italijanske države v zvezi z nedotakljivostjo njenega ozemlja, in sicer s tem, da so ta dejanja dobila značaj suverenitetnih aktov, storjenih na državnem območju od državljanov, ki so se udinjali tujcu, čigar nameni so bili jasno izraženi in razglašeni. Obtoženi so tako izdali domovino.⁴⁶

V obrazložitvi obtožnice je državni pravdnik tudi prikazal svoje razumevanje uporabe člena 16 Mirovne pogodbe med zavezniškimi in pridruženimi silami ter Italijo, ki je bila podpisana 10. februarja 1947.⁴⁷ Poudaril je, da sklicevanje na ta

⁴³ ARS, AS 537, šk. 1309. Lojze Peric, sodnik Vrhovnega sodišča LRS: Juridična kvalifikacija obtožbe proti Beneški četi, 23. 8. 1955.

⁴⁴ ARS, AS 537, šk. 1309. Seznam likvidiranih oseb, ki jih očita obtožnica, 13. 9. 1955.

⁴⁵ ARS, AS 537, šk. 1309. Lojze Peric, sodnik Vrhovnega sodišča LRS: Juridična kvalifikacija obtožbe proti Beneški četi, 23. 8. 1955.

⁴⁶ ARS, AS 537, šk. 1154. Prevod sodbe za uvedbo sodnega postopka, 20. 8. 1955.

⁴⁷ Article 16: Italy shall not prosecute or molest Italian nationals, including members of the armed forces, solely on the ground that during the period from 10 June 1940 to the coming into force of the present Treaty, they expressed sympathy with or took action in support of the cause of the Allied and Associated Powers. Člen 16: Italija ne bo obdolžila in ne kako drugače preganjala nobenega italijanskega državljana, vstevši tiste, ki so pripadali oboroženim silam, samo zaradi dejstva, da so v dobi od 10. junija 1940 do uveljavitve mirovne pogodbe izrazili simpatije ali so delovali v prid zavezniških in pridruženih sil. Ta norma mednarodnega prava je postala norma notranjega italijanskega prava z zakonskim dekretom 28/IX/1947. Besedilo mirovne pogodbe je na strani http://www.istrianet.org/istria/history/1800-present/ww2/1947_treaty_italy.htm - (5. 12. 2010).

člen kot na razlog, ki naj bi izključeval kazenski postopek, ne pride v poštev, saj ta določba opravičuje kršitev kazenskega zakonika le tedaj, če so podani pogoji, ki jih predvideva, in sicer delovanje storilca z namenom uničenja nacifašizma, kar je bil skupni cilj vseh zavezniških sil, ne opravičuje pa delovanja le v korist ene izmed članic zavezniške koalicije.⁴⁸ Dokaz za svoje trditve je državni pravdnik našel v primerjavi besedila 16. člena, ki ga je predložila jugoslovanska delegacija na mirovni konferenci, z besedilom, ki ga je konferenca sprejela. Konferenca naj bi jugoslovanski predlog zavrnila zato, ker naj bi zasledoval samo sebične koristi Jugoslavije na škodo Italije. Jugoslovanski predlog člena 16 (v času pogajanj je bil to člen 14 a) je predvideval izredno zaščito oseb, ki so delovale za združitev delov italijanskega ozemlja z neko zavezniško silo. Slovenski pravniki so na to odgovorili, da delegacije, ki so glasovale proti, tega niso storile zato, ker bi nasprotovale predlagani vsebini. Edini zadržek je bil v strahu, da bi preveč razčlenjen seznam zavarovanih stanj pripeljal do omejitve zaščite. Končno besedilo 16. člena je tako, da je bila zaščita, kot jo je predlagala Jugoslavija, razširjena na vse oblike sodelovanja z zavezniki.⁴⁹

Obtožnica je sicer dopuščala dejstvo, da je vprašanje uporabe 16. člena preliminarno vprašanje. A iz nadaljnje vsebine je bilo po mnenju pravnikov Stanka Peterina in Darka Černeja, ki je bil takrat jugoslovanski veleposlanik v Rimu, jasno, kako obtožnica razlaga ta člen mirovne pogodbe. S tem, ko je hotela vzdrževati tezo, ki je bila v nasprotju z zgodovinsko resnico, je nujno vsebovala »majhne« netočnosti. Tako so bili v njej navedeni »aneksionistični jugoslovanski nameni vse do Tilmenta« in to na osnovi pričevanja nekoga, ki naj bi videl zemljevid, na katerem so bile načrtane prihodnje meje. Hkrati so bile obdolžitve umetno omejene na obtožence, zlasti na glavnega obtoženca Marjana Zdravljiča, ki mu »le nezaslišano nepoznavanje zgodovinskih dejstev lahko pripisuje tak delež v dogajanju«.⁵⁰

Obtožnica je ignorirala obstoj organov ljudske oblasti, da bi lahko samovolji ene osebe pripisali vse delovanje. V njej je bilo tudi navedeno, da je bilo zbiranje dokazov zaradi strahu pred Jugoslavo ovirano. Peterin in Černej sta poudarila, da je to absurdno, saj so se dokazi zbirali na italijanskem ozemlju in tudi več let po koncu vojne. V obtožnici ni bil niti z eno besedo omenjen boj proti Nemcem, Nemci kot sovražniki in aneksionisti niso bili omenjeni, »očitno, da ne bi pritegnila, čeprav le posredno, pozornosti na krivdo tistih elementov, na katerih temelji«. Hkrati pa so bile poudarjene izjave nekdanjih pripadnikov upravnega aparata v službi Nemcev, zlasti kolaboracionističnih županov, ki naj bi bili »najbolj reprezentativni državljani /.../ preverjene domovinske zvestobe«. Te izjave so podprle poizvedbe karabinjerjev, ki so ugotovili, da je Beneška četa, ki je bila pod neposrednim vodstvom »tako imenovanega Titovega 9. korpusa«, začela v času okupacije, torej po 8. septembru 1943, z vrsto »vtis zbujujočih dejanj« zoper osebe, ustanove in stvari, dejanj, ki so imela za cilj uresničiti suverenost Titove Jugoslavije do Tilmenta. Beneško četo in slovenski 9. korpus so v obtožnici skušali prikazati kot zločinsko organizacijo, katere cilj naj bi ne bil boj proti nacističnemu oku-

⁴⁸ ARS, AS 537, šk. 1154. Prevod sodbe za uvedbo sodnega postopka, 20. 8. 1955.

⁴⁹ ARS, AS 537, šk. 1156. Kazenski postopek zoper Beneško četo (kratek povzetek), september 1955.

⁵⁰ ARS, AS 537, šk. 1302. Stanko Peterin, Darko Černej: Proces proti Beneški četi, 1958; šk. 1150. Oddelek za zamejstvo: Proces proti pripadnikom Beneške čete, 18. 11. 1958.

patorju, ampak zoper poštene italijanske državljane, ki so zakrivali le to, da so se postavili v obrambo proti aneksionističnim težnjam in žrtvovali vse za svoje italijansko prepričanje. Pripadniki Beneške čete naj bi bili do skrajnosti pokvarjeni morilci, roparji, izsiljevalci in tatovi. Vsa kriminalna dejanja pa so lahko opravili v okoliščinah, ko je bila italijanskim državljanom onemogočena vsaka obramba zaradi položaja, ki je nastal zaradi vojnih dogodkov. Vsa obtožnica je po mnenju Peterina in Černeja tako slonela na eni sami predpostavki: da je bila jugoslovanska armada sovražna vojska - in to edini sovražnik - in da zaradi tega že pripadnost sama italijanskih državljanov kakršne koli narodnosti tej armadi predstavlja zločin in veleizdajo.⁵¹

Stanko Peterin in Drago Černej sta ocenila, da je absurdnost teze, ki jo je postavila obtožba, razvidna iz številnih argumentov. Člen 32 Listine o vdaji Italije oziroma Dodatnih pogojev premirja z Italijo navaja, da bodo vse osebe, ki so delale za zavezniško stvar, osvobojene.⁵² Če bi ta teza bila pravilna, bi ti morali biti po podpisu mirovne pogodbe ponovno zaprti, ker so bili »v odnosih« z zavezniki in se torej niso neizogibno borili za »skupno stvar«. Člen 16 krije vse obdobje med vstopom Italije v vojno 10. junija 1940 in dneva uveljavitve mirovne pogodbe 15. septembra 1947. Ker se je po premirju Italija borila za »skupno stvar«, ne bi imelo nobenega smisla samo za ta čas sprejemati varstvo, predvideno po členu 16. Hkrati so imeli takrat Nemci v odnosu do Italije popolnoma proste roke. V takem položaju je moralo biti jasno vsakemu Italijanu, da je sodelovanje z Nemci in celo že sam pasiven odpor proti njim, zločin proti lastni domovini in da različni izgovori (o »slovanski nevarnosti« itd.) niso mogli izbrisati tega madeža z ljudi, ki so ga storili. Absurdnost obtožb se je pokazala tudi pri akcijah vojaškega značaja, saj te mednarodno pravo dovoljuje vsaki državi. Avtorja sta se tudi spraševala, kakšen nesmisel bi bil neki abstrakten boj za človečanske in narodnostne pravice »v splošnem«, ki bi ne vključeval boja za »človečanske in narodnostne pravice? Kdo lahko obsoja narod, če je videl v pravici do boljšega življenja vseh narodov tudi svojo pravico do izvedbe proglašanih principov in če je te principe tudi uporabil takoj, ko je imel za to priložnost na svojem ozemlju, osvobojenem z lastnimi silami, ki ga je držal in branil z orožjem v roki proti vsem skupnim sovražnikom?«⁵³

⁵¹ ARS, AS 537, šk. 1302. Stanko Peterin, Darko Černej: Proces proti Beneški četi, 1958; šk. 1150. Oddelek za zamejstvo: Proces proti pripadnikom Beneške čete, 18. 11. 1958.

⁵² Documenti diplomaci italiani, decima serie, vol. I. Dokument 20, str. 18-26. Iz angleščine prevedel Andrej Turk.

32. (A) Vojni ujetniki, ki pripadajo silam Združenih narodov, ali tisti, ki jih ti določijo, ter vsi državljani Združenih narodov, vključno z etiopskimi državljani, ki so zaprti, priprti ali kako drugače prisilno zadržani na ozemlju Italije ali tistem pod njeno zasedbo, ne bodo preseljeni in bodo nemudoma izročeni predstavnikom Združenih narodov ali kako drugače obravnavani v skladu z navodili Združenih narodov. Vsaka preselitev v času med predložitvijo in podpisom te listine bo veljala za kršitev njenih določb.

(B) Osebe katerekoli narodnosti, ki so bile pridržane, v priporu ali jim je bila izrečena obsodba (vključno z obsodbami v odsotnosti) zaradi njihovega sodelovanja ali simpatiziranja z Združenimi narodi, bodo izpuščene po navodilih Združenih narodov in oproščene vseh pravnih omejitev, ki so jim bile podvržene.

(C) Italijanska vlada bo sprejela vse ukrepe, ki bi jih Združeni narodi narekovali za zaščito tujih državljanov in njihovega imetja ter imetja tujih držav in državljanov.

⁵³ ARS, AS 537, šk. 1302. Stanko Peterin, Darko Černej: Proces proti Beneški četi, 1958.

V teku preiskave se jugoslovanske oblasti v postopke niso vpletale. Julija 1955 pa je predstavnik jugoslovanskega zunanjega ministrstva od italijanskega veleposlanika v Beogradu zahteval posredovanje italijanske vlade, da se postopek proti Beneški četi ustavi. Sočasno je jugoslovanski veleposlanik Darko Černej predal Aide memoire zunanjemu ministru Gaetanu Martinu, v katerem je jugoslovanska vlada poudarjala, da sta obtožnica in proces kršitev italijanskih obveznosti iz člena 16 mirovne pogodbe in bi ga morali, kljub temu da se je začel pred podpisom pogodbe, ustaviti. Nadaljevanje tega procesa naj bi nasprotovalo prizadevanjem obeh vlad po izboljšanju medsebojnih odnosov, do katerih je prišlo po podpisu Spomenice o soglasju. Italijansko sodstvo bi moralo v celoti rehabilitirati vse, ki so se borili za zavezniško stvar, saj je bilo nepojmljivo, da se je deset let po koncu vojne oživil duh sovražstva. Martino je na to izjavil, da bo govoril s pravosodnim ministrom. Sredi septembra ga je veleposlanik Černej po nalogu jugoslovanskega zunanjega ministrstva ponovno obiskal. Šele takrat naj bi, kot je poročal Černej, italijansko zunanje ministrstvo začelo preučevali možnost, da bi proces preprečili tako, da bi Vrhovno kasacijsko sodišče⁵⁴ zahtevalo spremembo kraja sojenja. Imenovali bi drugo sodišče, ki bi bilo pripravljeno spremeniti razlago člena 16. Martino je jugoslovansko stran zaprosil za zmernost in preprečevanje kampanje ter polemik v javnosti, vprašanje pa je povezoval tudi z vprašanjem pomilostitve Italijanov v Jugoslaviji.⁵⁵

Če diplomatsko posredovanje ne bi uspelo, je obstajala možnost, da bi v skladu s členom 87 mirovne pogodbe spor o členu 16 predstavili veleposlanikom ZSSSR, ZDA, Velike Britanije in Francije v Rimu, če pa ga ti v roku dveh mesecev ne bi rešili, bi lahko uporabili arbitražo.⁵⁶ Ob tem so jugoslovanske oblasti ocenjevale, da je bil pravi namen procesa prikazati novo Jugoslavijo in partizansko gibanje kot razbojniško bando, ki je bila nosilka ekspanzionističnih teženj. Svetu naj bi tudi dokazali »italijanstvo« Benečije, zato je bil proces tudi raznarodovalni akt, nadaljevanje ustrahovanja beneških Slovencev in blatenje naprednih partizanskih sil Italije ter Jugoslavije. Poleg tega naj bi proces politično rehabilitiral kolaboracioniste z Nemci, ki so v njem nastopali kot obremenilne priče. Končno pa je bil namen tudi pokvariti dobre odnose med Italijo in Jugoslavijo, kar bi pripomoglo k vzponu desničarskih in neofašističnih sil v Italiji.⁵⁷

Pravni svet jugoslovanskega zunanjega ministrstva je septembra 1955 poudaril, da člen 16 izključuje pregon za dejanja, ki so bila narejena z namenom pomagati zaveznikom. Partizanske enote, katerih člani so bili obtoženi, so se borile proti nacističnim in fašističnim oblastem na območju Benečije, kar je priznaval tudi državni pravdnik s tem, da je določena dejanja brisal kot amnestirana, ker so bila izvedena v boju proti nacifašizmu. Vsaka izolacija posameznega dejanja iz tega sklopa je zato pomenila izigravanje določb člena 16. Tudi če so obtoženi želeli, da se ti kraji priključijo k Jugoslaviji, so to lahko izvedli le z bojem proti nemškemu okupatorju in njegovim sodelavcem, zato je vse njihovo delovanje prispevalo k

⁵⁴ Corte Suprema di Cassazione, najvišja sodna instanca v Italiji.

⁵⁵ ARS, AS 537, šk. 1309. Dopis Državnega sekretariata za zunanje zadeve Predsedstvu SZDL Slovenije, 27. 9. 1955; šk. 1309. Ambasador Darko Černej: Proces proti Beneški četi, 20. 12. 1955.

⁵⁶ ARS, AS 537, šk. 1309. Dopis Državnega sekretariata za zunanje zadeve Predsedstvu SZDL Slovenije, 27. 9. 1955.

⁵⁷ ARS, AS 537, šk. 1309. Pregled priprav za proces proti Beneški četi in akcije Slovencev v Italiji, 1955; šk. 1306. Poročilo o pripravah na proces proti Beneški četi, 2. 4. 1956.

zmagi zaveznikov. Mirovna pogodba govori le o »zadevi« (cause) zaveznikov, zato bi morala biti v primeru nejasnosti, v skladu s pravnim načelom »in dubio pro reo« (v dvomu v korist obtoženega) razlaga v korist obtoženih.⁵⁸

Za razliko od ravnanja državnega pravdnika v primeru procesa proti Beneški četi, pa je italijansko sodišče člen 16 uporabilo 12. avgusta 1948, ko je bila na njegovi osnovi pred apelacijskim sodiščem v Genovi oproščena skupina iz Doline Aoste, ki je leta 1947 delovala za priključitev tega območja Franciji.⁵⁹ Ob tem je italijansko ministrstvo za pravosodje celo pohvalilo državnega pravdnika v Genovi, da je njegova teza tudi teza italijanske vlade. Italijanski tožilci tudi niso obtožili nikogar zaradi sodelovanja v obveščevalni službi ZDA ali Velike Britanije med vojno in v prvih letih po njej, čeprav so npr. na Siciliji delovali izključno za koristi ustrezne države in ne Italije.⁶⁰

22. novembra 1955 je višji državni pravdnik v Benetkah predlagal Vrhovnemu kasacijskemu sodišču, naj odredi prenos procesa na kakšno drugo porotno sodišče v Italiji. To naj bi storili zato, da bi se izognili incidentom, do katerih bi lahko prišlo zaradi »razburjenja slovenskega prebivalstva« ter »živega in prizadetega pričakovanja prebivalstva, ki ima italijanska čustva« v Benečiji, če bi proces potekal pred porotnim sodiščem v Vidmu. Kasacijsko sodišče je za kraj procesa določilo Firenze.⁶¹

Januarja 1956 so na sestanku v Sežani, na katerem je bil tudi svetnik veleposlaništva v Rimu Zvonko Perišič, ugotovili, da so pomanjkljivosti preiskave edini način, po katerem bi prišlo do uveljavitve člena 16 oziroma njegove obvezne interpretacije v »našem« smislu. To naj bi preprečilo tudi poskuse, da bi še kdaj pripravili podobne procese proti Slovencem na Goriškem in Tržaškem, ki pa so se za razliko od Benečanov dejansko aktivno borili za priključitev k Jugoslaviji. Po italijanskem zakonu o kazenskem postopku kasacijsko sodišče namreč ni moglo uveljaviti člena 16, ampak je lahko dotedanje akte ovrglo samo zaradi »upravičenega suma« (legittimo sospetto), da preiskovalni organi niso postopali nepristransko. Če bi to dokazali, bi kasacijsko sodišče sodbo preiskovalnega sodnika razveljavilo in zadevo vrnilo državnemu pravdniku, ki pa naj bi v skladu z navodili pravosodnega ministrstva uveljavil člen 16.⁶²

Marca 1956 je zaradi njegovega velikega zunanjepolitičnega pomena o vprašanju organizacije obrambe v procesu proti Beneški četi ponovno razpravljal pravni svet jugoslovanskega zunanjega ministrstva. Ker je bilo delovanje slovenskih partizanov v Benečiji del odpora demokratičnih sil na ozemlju Italije, torej tudi italijanskega odporniškega gibanja, so ocenili, da se je Italija po letu 1948⁶³ od-

⁵⁸ ARS, AS 537, šk. 1309. Dopis Državnega sekretariata za zunanje zadeve Predsedstvu SZDL Slovenije, 27. 9. 1955

⁵⁹ V italijanski sodni praksi je ta primer poznan kot »primer Treves«.

⁶⁰ ARS, AS 537, šk. 1156. Kazenski postopek zoper Beneško četo (kratek povzetek), september 1955; šk. 1301. Pripombe odvetnika Lorisa Fortune iz Vidma na osnutek splošne obrambe za proces proti Beneški četi, 24. 7. 1957.

⁶¹ ARS, AS 537, šk. 1306. Poročilo o pripravah na proces proti Beneški četi, 2. 4. 1956.

⁶² ARS, AS 537, šk. 1312. Poročilo o pogovorih v Sežani, 8. 1. 1956.

⁶³ 18. aprila 1948 so bile v Italiji parlamentarne volitve. Bile so izvedene na vrhuncu hladne vojne, zato so jih zahodne sile, zlasti ZDA, pa tudi Vatikan, razumele kot spopad med zahodno demokracijo in komunizmom, ki ga je posebej obljubila močna italijanska levica (KPI in SSI sta nastopili v enotni Demokratični ljudski fronti) in katere zmago je bilo potrebno preprečiti za vsako ceno. Volilna kampanja je bila zato zelo ostra in vodena na osnovi ločnice komunizem - antikomunizem. V propagandne namene je bilo izrabljeno tudi vprašanje Svobodnega tržaškega ozemlja. Na teh volitvah je Krščanska

maknila od medvojnih pozivov italijanske vlade na odpor proti nacifašizmu in je soglašala s tistimi, proti katerim se je borilo italijansko odporniško gibanje. Obramba bi zato morala dokazati, da so bile priče, na katerih je temeljila obtožnica, predstavniki fašističnih oblasti in kolaboranti ter da so organizatorji procesa sprevrgli zgodovinska dejstva. Ovreči bi morala tezo obtožnice, da člen 16 pokriva akcije pripadnikov odporniškega gibanja samo takrat, ko je to bilo v korist skupni stvari zaveznikov. Obramba bi morala tudi poudariti, da je bilo v času akcij Briško-beneškega odreda na tem območju, ki je sodilo v Operacijsko cono Jadransko primorje, dejanski izvajalec italijanske oblasti odporniško gibanje, ki je imelo tudi pravico izvajati mobilizacijo. Temelj tega delovanja je bil odlok Narodno-osvobodilnega sveta za Primorsko iz 11. septembra 1943 o splošni mobilizaciji.⁶⁴ 9. korpus je bil avtohtona formacija narodov na območju Italije, zato so bili njegovi pripadniki »veleizdajalci« le v odnosu do fašističnih oblasti, ki so kolaborirale z Nemci. Odporniško gibanje je tako delovalo v skladu z mednarodnim pravom, zato bi morala obramba sodnikom zastaviti vprašanje, ali hoče italijansko sodišče zastopati interese tedanjega okupatorja in se z njimi identificirati.⁶⁵

28. avgusta 1955 so v Trstu ustanovili Odbor za obrambo partizanov Nadiške doline, ki je imel nalogo, da pripravi politično in pravno obrambo, ki ga je vodil Jože Dekleva, v njem pa so bili samo zamejski Slovenci. V odbor so skušali pritegniti tudi Italijane, predstavnike Narodnega združenja italijanskih partizanov (Associazione nazionale dei partigiani italiani, ANPI), političnih strank in posameznike, a so ti odklonili.⁶⁶ Odbor je angažiral tržaška odvetnika Franeta Tončiča in Angela Kukanjo, ki sta prevzela obrambo, z njima pa bi sodeloval vidni italijanski odvetnik, ki bi tudi prevzel vodenje obrambnega kolegija.⁶⁷

Vse od vložitve obtožnice je imelo vodstvo Komunistične partije Italije drugačne poglede na pripravo obrambe kot slovenska stran. Vodja Videmske federacije KPI Mario Lizzero je odklonil sodelovanje z Odborom za obrambo in zahteval, da se vzpostavi odvetniški kolegij. Bil pa je pripravljen pričati na procesu, tako kot tudi drugi funkcionarji KPI, med njimi Luigi Longo, ki je bil namestnik komandanta Korpusa prostovoljcev svobode (Corpo volontari della libertà, CVL) in komandant brigad Garibaldi, pa tudi njegov tesni sodelavec, sicer vodja Stranke akcije, Ferruccio Parri, ki je bil tudi predsednik Narodnoosvobodilnega odbora za Severno Italijo (Comitato di liberazione nazionale Alta Italia, CLN AI) in komandant CVL ter od 21. junija do 8. decembra 1945 predsednik italijanske vlade. KPI je bila pripravljena sodelovati pri obrambi slovenskih in italijanskih partizanov tudi s tiskom in s povečevanjem italijanskega in slovenskega odpora v boju proti skupnemu sovražniku.

V direkciji KPI je bil za spremljanje procesa proti Beneški četi zadolžen odvetnik in poslanec Umberto Terracini, sicer eden od ustanoviteljev stranke in predsednik ustavodajne skupščine v letu 1947. Tega je 10. marca 1956 obiskal

demokracija premočno zmagala in si za dolgo vrsto let utrdila primat. Dobila je absolutno večino poslancev, 309 od 574, DLF le 183. V senatu so krščanski demokrati dobili 131 mest, DLF pa 72.

⁶⁴ Tone Ferenc: Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943. Maribor 1967, str. 218

⁶⁵ ARS, AS 537, šk. 1311. Pravni svet Državnega sekretariata za zunanje zadeve: Vprašanje organizacije obrambe v procesu proti Beneški četi, 19. 3. 1956.

⁶⁶ ARS, AS 537, šk. 1309. Pregled priprav za proces proti Beneški četi in akcije Slovencev v Italiji, 1955.

⁶⁷ ARS, AS 537, šk. 1306. Poročilo o pripravah na proces proti Beneški četi, 2. 4. 1956.

predstavnik jugoslovanskega veleposlaništva v Rimu Milan Venišnik. Terracini je predlagal, da odgovornost za obrambo prevzame Odbor demokratične solidarnosti, ki je deloval pod okriljem KPI in je imel izkušnje pri organiziranju obrambe na procesih proti partizanom. Izrazil je bojazen, če bo proces temeljil na obrambi »slovenskega iredentizma«, da ne bodo našli italijanskega odvetnika, ki bi hotel prevzeti obrambo. Bil je tudi proti uveljavljanju člena 16, saj naj bi zahteva po njegovi uveljavitvi v italijanski javnosti bila slabo sprejeta.⁶⁸

Medtem ko so bila v prejšnjih letih v številnih procesih proti sodelavcem osvobodilnega gibanja pod obtožbo dejanja, ki jim je obtožnica pripisovala značaj običajnih kriminalnih dejanj posameznih oseb, so bili v primeru Beneške čete in nekaterih drugih poskusih procesov po letu 1954 inkriminirani politični »delikti« partizanskih formacij in drugih organov osvobodilnega gibanja. Tako je bil ta proces tesno povezan s t. i. porčinjskim procesom, na katerem so bili tudi obtoženi veleizdaje, a pred porotnim sodiščem v Lucchi oproščeni. Kasacijsko sodišče pa je oprostilno obsodbo razveljavilo in odredilo proces pred apelacijskim sodiščem v Firencah izključno zaradi veleizdaje.⁶⁹ Proces proti Beneški četi je bil tako poskus, da bi z obsodbo pri tako »absurdnih obdolžitvah« odprli pot za množično sojenje ne le primorskih Slovencev, ampak tudi italijanskih partizanov. Samo na območju beneškega prizivnega sodišča je bilo sredi petdesetih let 262 nedokončanih primerov iz prejšnjih let, o katerih so se morali odločiti, ali naj jih arhivirajo ali postavijo pred sodišče.⁷⁰

Januarja 1957 sta se odvetnika Kukanja in Tončič sestala z odvetnikom Giorgiom Della Pergolo iz Firenc, ki je nato vodil odvetniški kolegij Odbora za obrambo. Ocenili so, da bi do procesa lahko prišlo jeseni 1957. Dogovorili so se, da bo elaborat o členu 16 pripravil izvedenec mednarodnega prava. Della Pergola je izrazil tudi pomisleke glede odvetnikov Odbora demokratične solidarnosti, saj so se ti navadno omejili le na pripravo obrambnega govora, ki je bil dejansko propaganda za italijansko komunistično partijo.⁷¹

Odvetnik Loris Fortuna iz Vidma, sicer član Odbora demokratične solidarnosti, ki je bil nato eden od branilcev na procesu, je julija 1957 dal pripombe na osnutek splošne obrambe, ki so se razlikovale od pripomb Umberta Terraccinija. Poudaril je, da je treba priznati, da je bila Beneška četa enota jugoslovanskega

⁶⁸ ARS, AS 537, šk. 1306. Zabeležka o pogovorih A. Kukanje in F. Tončiča z G. Della Pergolo, 19. in 20. 1. 1957.

⁶⁹ ARS, AS 537, šk. 1301. Nota KPI glede stališč do procesa, 20. 9. 1957. 23. junija 1945 je Komanda divizij Osoppo pri videmskem javnem tožilcu vložila ovadbo zaradi poboja v Porčinju. Proces se je začel oktobra 1951 in to pred porotnim sodiščem v Lucchi. Obtoženi so bili po členu 241 - veleizdaja in oproščeni. Po prizivu državnega pravdnika je sodilo apelacijsko sodišče v Firencah, ki je 30. 4. 1954 izreklo drugostopenjsko obsodbo. Bili so sicer obsojeni po členu 241 a hkrati oproščeni, ker njihove akcije niso povzročile nevarnosti za italijansko suverenost na vzhodni meji. Državni pravdnik se je pritožil na kasacijsko sodišče in zahteval obsodbo zaradi veleizdaje. Kasacijsko sodišče je s sodbo 19. 6. 1957 menilo, da so podani razlogi za uporabo člena 241. S tem so vrnili zadevo v ponovno presojo apelacijskemu sodišču v Perugi. 36 obtožencev je bilo za izdajo države obsojenih na skupaj 777 let zapora, med njimi trije na dosmrtno ječo. Obsojenci so bili nato na osnovi amnestije iz leta 1946 (t. i. Togliattijeve) in drugih amnestij, zadnja je bila sprejeta 15. maja 1973, oprostilo. - ARS, AS 537, šk. 1294. Porčinjski proces.

⁷⁰ ARS, AS 537, šk. 1301. Vprašanje uveljavljanja 16. člena Mirovne pogodbe z Italijo v obrambi pripadnikov Beneške čete, 6. 9. 1957; šk. 1318, 1301. Poročilo o procesu proti Beneški četi (od 1955 do aprila 1957), 8. 4. 1957.

⁷¹ ARS, AS 537, šk. 1306. Zabeležka o pogovorih A. Kukanje in F. Tončiča z Della Pergolo, 19. in 20. 1. 1957.

osvobodilnega gibanja, in da se zato ne sme zanikati njeno proslovensko delovanje. Ugotoviti je treba tudi namen organizatorjev procesa, ki so s pretvezo izdaje skušali zgodovinsko izkrivljeno razložiti protifašistični in protinacistični boj ob italijansko-jugoslovanski meji. Strinjal se je tudi, da se na najboljši možni način uporabi člen 16. Ob tem je ugotavljal, da bo obtožba vse druge zločine razen tistega, ki ga zajema člen 241, torej veleizdajo, z lahkoto dokazala. Če pa bi uporabili člen 241, bi to pomenilo, da je bila slovenska (jugoslovanska) vojska sovražnik in ne zaveznik. Taka trditev je bila nesmiselna glede na to, da je bilo jugoslovansko osvobodilno gibanje del zavezniških sil in je tudi sklepalo sporazume s CLN AI. Fortuna je tudi poudaril, da se je samo z bojem proti Nemcem - in ta boj je bilo nujno voditi skupno z jugoslovanskim odporniškimi gibanjem in ne v nasprotju z njim - spet lahko uveljavilo italijanstvo, »pa ne tisto abstraktno in v procesih, ampak živo in žilavo italijanstvo naše zemlje ob vzhodni meji«.72

Na sestanku članov komisije za manjšine pri SZDL s predstavniki Odbora za obrambo konec julija 1957 v Ljubljani so sklenili, da bodo odvetniki Kukanja, Tončič in Della Pergola vložili uradno zahtevo za uporabo člena 16 in predhodnem umiku procesa z dnevnega reda.⁷³ Septembra 1957 je Umberto Terraccini v imenu vodstva KPI poslal noto predsedniku Odbora za obrambo Jožetu Deklevi, v kateri je poudaril, da bodo v primeru, če Odbor ne bo upošteval stališč KPI, prepustili vso odgovornost za proces Slovincem. Dodal je, da se KPI ne bo sklicevala na 16. člen, saj bi to zanjo imelo zelo hude politične posledice. Hkrati pa KPI ni priznavala upravičenosti slovenskega iredentizma na ozemlju Furlanije, na katerem so se odvijala procesirana dejanja. Sedanja meja med Jugoslavijo in Italijo je bila po Terraccinijevem mnenju rezultat nujnega kompromisa, ki ga je narekoval narodnostno mešani značaj tega območja. Dodal je, da če bi podprli jugoslovanski iredentizem na tem območju, bi morali podpreti tudi italijanskega na ozemlju, ki je pod jugoslovansko suverenostjo,⁷⁴ kar pa KPI odklanja. Priprava obrambe bi zato morala sloneti na iskanju prič in dokumentacije, ki bi lahko dokazale nasilje raznarodovalne politike in s tem razložiti inkriminirana dejanja kot upravičeno povračilo in reagiranje. Le pod temi pogoji bi sodelovali tudi odvetniki Odbora demokratične solidarnosti.⁷⁵

Zaradi takšnih Terraccinijevih stališč se je Dekleva 24. septembra 1957 sestala s predsednico komisije za manjšine pri SZDL Vido Tomšič, ki je predlagala, naj Odbor v pogovorih s predstavniki KPI izpostavi, da so bile njegove teze le osnutek za diskusijo in da je treba čim prej sestaviti odvetniški kolegij, ki bo na podlagi pripomb izdelal dokončne teze za načelno obrambo procesa. Skušali naj bi doseči razširitev odbora s predstavniki KPI, Socialistične stranke Italije (SSI) in ANPI. Predstavniki Odbora naj bi tudi razložili, da niso hoteli izsiliti pristanka na stališča, ki so bila postavljena glede 16. člena in ki bi škodila levim strankam v Italiji, pa

⁷² ARS, AS 537, šk. 1301. Pripombe odvetnika Loris Fortune iz Vidma na osnutek splošne obrambe za proces proti Beneški četi, 24. 7. 1957.

⁷³ ARS, AS 537, šk. 1301. Sklepi sestanka s predstavniki Odbora za obrambo pripadnikov Beneške čete. Ljubljana, 30. 7. 1957.

⁷⁴ V Istri in zlasti v Coni B Svobodnega tržaškega ozemlja. Del italijanske politike je poudarjal, da je Cona B STO, ker Spomenica o soglasju govori o razširitvi jugoslovanske civilne uprave na to območje in ne o priključitvi, zato še vedno del Italije. Angleški tekst Spomenice za mejo uporablja izraz »boundary«, medtem ko italijanski prevod govori o »linea di demarcazione« - demarkacijski črti.

⁷⁵ ARS, AS 537, šk. 1301. Nota KPI glede stališč do procesa, 20. 9. 1957.

tudi, da Odbor pristaja na predlog KPI, da bi se sklicevali na 16. člen šele v obrambnih zagovorih in to le, če bi to narekovala taktika skupne akcije odvetniškega kolegija.⁷⁶ To je bilo dejansko pristanek na zahteve italijanske partije.

Na sestanku med predstavniki Socialistične stranke Italije, ANPI in Odbora za obrambo 24. septembra 1957 so ugotovili, da SSI in ANPI nista bila obveščena o dogajanju in da si KPI še naprej prisvaja »monopol nad procesom«. SSI in ANPI sta bila načelno pripravljena sodelovati v skupnem odboru. Zastopnika SSI sta tudi odločno zagovarjala stališče, da je treba ugovor po členu 16 postaviti kot prejudicialno vprašanje. Ko je po tem sestanku Dekleva o vsebini sestanka informiral Lizzero, se je ta strinjal, da se skliče skupni sestanek. Lizzero je imel tudi povzetek stališč generalnega sekretarja KPI Palmira Togliattija o Terraccinijevih tezah. Togliatti se je sicer strinjal s Terraccinijevo obrambno linijo, ne pa tudi glede člena 16, saj naj imeli vsi, ki so izvedli dejanja v korist zavezniške stvari, pravico, da se nanj sklicujejo.⁷⁷

Novembra 1957 je Izvršni odbor videmske federacije SSI pripravil osnutek resolucije, na temelju katere bi ustanovili skupni odbor za obrambo. V njem so poudarili, da je pojem kaznivega dejanja zoper varnost države nujno vezan na trenutni položaj države. Ozemlje, ki je vojaško zasedeno in okupirano od sovražnika, ki je izvajal dejansko suverenost, ne more biti ozemlje, ki ga ima v mislih kazenski zakonik v členu 241, saj ta predpostavlja, da ozemlje, o katerem je govora, dejansko sodi pod suverenost države. Če pa bi se lahko sklicevali na stanje državnega ozemlja pred zadnjo svetovno vojno, bi morali zajeti tudi Julijsko krajino, Reko, Zadar in otoke, poleg tega še Rodos in druge otoke Egejskega morja in vse kolonije. Ker italijanska pravna ureditev slovesno razglša enakost vseh ljudi pred zakonom, ne bi bilo pravično, »poleg tega, da bi bilo nepolitično, da bi postopali zaradi veleizdaje samo proti majhni skupini prebivalcev Nadiške doline in ne bi sočasno obtožili tudi tistih italijanskih državljanov in kolonialnih pripadnikov, ki so storili v zgoraj navedenih krajih dejanja, ki so podobna onim, za katere se obremenjujejo ti obtoženci«. Ker predvideva člen 241 inkriminacijo vsakega, ki stori dejanja, ki jih ta člen predvideva, »bi logika pravičnosti zahtevala /.../ nujnost inkriminacije zaradi veleizdaje vseh, ki so želeli in pospeševali po 8. septembru 1943 okupacijo državnega ozemlja s strani nemškega okupatorja in njegovih sodelavcev, čeprav je ta jasno izrazil težnjo po ozemlju Južne Tirolske, Trsta in vsega Jadranskega primorja, ki ga je celo podvrgel lastni upravi in čigar dokončna priključitev se ni izvedla zaradi njegovega poraza, kar je zasluga zaveznikov in tudi italijanskega odporniškega gibanja«. Predstavniki SSI so tudi poudarili, da je pregon kaznivih dejanj, o katerih govori obtožnica, prepovedan s členom 16.⁷⁸

V okviru ANPI je bil nato osnovan ožji akcijski odbor za pripravo obrambe, v katerem so bili Mario Lizzero (KPI), senator Fermo Solari (SSI), Angeli (predsednik ANPI), Kosmina in Dekleva (Odbor za obrambo). Aprila 1958 so se z Deklevo sestali odvetniki Loris Fortuna (KPI), Gardi (PSI) in odvetnika Odbora Tončič in Kukanja. Sklenili, da oba tržaška odvetnika pripravita vlogo v zvezi z uporabo člena 16, ki jo bosta Fortuna in Gardi podpisala, če se bosta strinjala z njeno

⁷⁶ ARS, AS 537, šk. 1302. Dopis Centralnega komiteja ZKS Komisiji za manjšino Centralnega komiteja ZKJ, 24. 9. 1957.

⁷⁷ ARS, AS 537, šk. 1302. Promemoria sestanka predstavnikov SSI, ANPI in Odbora, 24. 9. 1957.

⁷⁸ ARS, AS 537, šk. 1302. Osnutek resolucije, ki jo je pripravil in odobril novembra 1957 Izvršilni odbor federacije SSI kot podlago za ustanovitev skupnega odbora.

vsebinsko. Septembra 1958 je Odbor za obrambo dal osnutek predstavnikom ANPI. Konec septembra pa je na sestanku akcijskega odbora Lizzero izjavil, da se KPI ne strinja z resolucijo, da nima pomena, da odbor v okviru ANPI še obstaja in naj ostane le Odbor za obrambo partizanov Nadiške doline. Večina se s stališčem Lizzera ni strinjala, zato je zagrozil, da bo sklical pokrajinsko vodstvo ANPI in dosegel, da bo odbor v okviru ANPI razpuščen. Poudaril je, da se KPI noče vmešavati v zadeve jugoslovanskega aneksionizma, da je proces proti Beneški četi proces proti jugoslovanskemu odporniškemu gibanju in da obramba ne bo mogla braniti dejanj, kot so npr. jugoslovanski aneksionizem, zapiranje italijanskih šol, streljanje v italijansko zastavo, požiganje občinskih arhivov. Predstavnik SSI Solari pa je nasprotno zagotovil, da bo SSI sodelovala na procesu, in se zavezal se je, da bo pri osrednjem odboru ANPI podprl resolucijo SSI. 4. novembra 1958 je bil sklican sestanek v okviru videmske federacije ANPI. Na seji so ugotovili, da vloga, ki je bila pripravljena za sodišče, odgovarja vsebini resolucije ANPI. Proti je bil le predstavnik KPI, ki je poudaril, da sta v Benečiji delovali dve partizanski gibanji, ki sta zasledovali različne cilje in je zato nemogoče priti do enotne obrambe. Po ostri razpravi so sklenili, da se akcijski odbor ANPI razpusti.⁷⁹

15. novembra 1958 je bila na sodišču v Firencah vložena vloga za uporabo člena 16, v kateri so pojasnjevali pomen slovenskega osvobodilnega boja v Benečiji, razvoj vojaških enot, dokazovali upravičenost zahteve po uporabi tega člena in njegovem pravilnem tolmačenju.⁸⁰

Odbor demokratične solidarnosti KPI se je odločil, da bodo sodelovali pri obrambi, a ne v istem obrambnem kolegiju kot odvetniki Odbora za obrambo partizanov Nadiške doline. 27. novembra 1958 je Odbor za obrambo zato poudaril, da se mu obstoj dveh odvetniških kolegijev ne zdi upravičen, saj bi se v javnem mnenju ustvaril vtis, da odvetniki Odbora demokratične solidarnosti branijo ideale italijanskega odpora in tisti, ki jih je imenoval Odbor za obrambo partizanov Nadiške doline, ideale jugoslovanskega. Če bi zmagala teorija dveh odporov, bi s tem sami utrdili potrebne osnove za naslednje procese proti italijanskim državljanom italijanske in slovenske narodnosti, ki so se borili v jugoslovanski osvobodilni armadi.⁸¹

Proces se je začel 22. decembra 1958. Takrat je bilo od 50 obtožencev živih še 48, do konca procesa je umrl še en obtoženec. Med njimi so bile štiri ženske. 16 obtoženih je živelo v Jugoslaviji, 7 v Franciji, Kanadi, Belgiji in Nemčiji in 25 v Italiji. Med obtoženci, ki so živeli v Italiji, je bilo nekaj takih, ki sploh niso sodelovali v jugoslovanskem osvobodilnem gibanju. Enajst tistih, ki so živeli v Italiji, je sprejelo obrambo odvetniških kolegijev Odbora demokratične solidarnosti ali Odbora za obrambo partizanov Nadiške doline. Na prvi razpravi je bilo navzočih enajst obtožencev.⁸²

⁷⁹ ARS, AS 537, šk. 1150. Oddelek za zamejstvo: Proces proti pripadnikom Beneške čete, 18. 11. 1958.

⁸⁰ ARS, AS 537, šk. 1150. Oddelek za zamejstvo: Proces proti pripadnikom Beneške čete, 18. 11. 1958.

⁸¹ ARS, AS 537, šk. 1152. Dopis Odbora za obrambo Nacionalnemu odboru Demokratične solidarnosti, 27. 11. 1958.

⁸² ARS, AS 537, šk. 1150. Oddelek za zamejstvo: Proces proti pripadnikom Beneške čete, 18. 11. 1958.

Predsednik sodišča je bil Silvio Failla, državni pravdnik (javni tožilec) pa Gianpaolo Meucci. Prvi dve razpravi, 22. in 23. decembra 1958, sta bili namenjeni preliminarnemu vprašanju, to je uporabi člena 16. Proces se je začel z branjem obtožnice, ki je bila skrajšana in delno spremenjena sodba preiskovalnega sodnika (sentenza di rinvio).

Za državnim pravdnikom je prvi nastopil vodja obrambnega kolegija Odbora za obrambo Giorgio Della Pergola, ki je v podkrepitev teze o uveljavitvi 16. člena predložil 153 dokumentov v overjenem italijanskem prevodu. Odvetnik Frane Tončič je orisal zgodovinski razvoj v Benečiji, odvetnik Angel Kukanja pa pravno stran. Ob tem se je pri utemeljevanju uporabe člena 16 skliceval tudi na že omenjen proces proti pripadnikom gibanja za odcepitev Doline Aoste, ki je bil v Genovi leta 1948. Odvetniški kolegij Odbora demokratične solidarnosti je zastopal stališče, da sicer ne nasprotuje uveljavljanju člena 16, da pa ga postavlja le kot dopolnitev, ker je že iz uradnih dokumentov partizanskega boja (npr. sporazumi med 9. korpusom in divizijo Garibaldi Natisone) razvidno, da se je boj proti okupatorju vodil skupno in da je bilo tudi vprašanje prihodnje določitve meje sporazumno prepuščeno mirovni konferenci. Zaradi tega uveljavljanje člena 16 naj ne bi bilo potrebno, ker za ukinitve sodnega postopka proti Beneški četi zadoščajo že italijanski zakonski predpisi, ki prepovedujejo kazensko preganjanje nekdanjih partizanov. Poudarili so tudi, da je po kapitulaciji Italije in ustanovitvi Operacijske cone Jadransko primorje na tem območju dejansko, čeprav ne tudi pravno-formalno, prenehala italijanska suverenost.

Državni pravdnik je izkoristil dejstvo, da obramba ni nastopila enotno, in je poudaril, da še ne more reči, če so v obtožnici navedena dejanja dejansko takšne narave, da je uveljavitev člena 16 resnično utemeljena. Priznal je, da je bila obtožnica pomanjkljiva, saj je ignorirala nemško okupacijo, govorila o županih in občinskih tajnikih, kot da bi šlo za mirnodobne uradnike. Priznal je tudi, da sploh še ne ve, ali je Beneška četa isto kot Briško-beneški odred in da je zato treba dobiti popolno sliko o tem, kaj se je v Benečijo v resnici dogajalo. Dodal je, da bo on sam prvi zahteval uveljavitev člena 16, če bi se v teku razprave prepričal, da obstajajo elementi za njegovo uveljavitev. Predsednik sodišča je nato sprejel sklep, da se sodnega postopka ne more ukiniti že na začetku in to na osnovi 16. člena mirovne pogodbe in da bo sodišče ta člen mogoče uveljavilo na osnovi razprave na procesu.⁸³

Dušan Hreščak, ki je razpravo spremljal kot novinar, je ocenil, da je bila »jugoslovanska« obrambna teza sicer načelna in je krila tudi italijanske partizane, ki so se borili za priključitev k Jugoslaviji, pa tudi one, ki se za to niso borili. Razumljivo je bilo, da je KPI ne more sprejeti v celoti, ker ji je iz oportunitizma nesimpatično javno priznati, da so se za priključitev k Jugoslaviji borili tudi italijanski partizani. S tem pa izpostavljajo partizane, italijanske državljane, tako Slovence kot Italijane, nevarnosti, da jih sicer oprostijo kazenske odgovornosti za izvedena dejanja, hkrati pa obsodijo za veleizdajo.⁸⁴

⁸³ ARS, AS 537, šk. 1143. Zabeležke D. Hreščaka o oceni in vtisih sodne razprave 22. in 23. 12. 1958.

⁸⁴ ARS, AS 537, šk. 1143. Zabeležke D. Hreščaka o oceni in vtisih sodne razprave 22. in 23. 12. 1958.

Do 26. februarja 1959 je bilo skupaj 22 razprav. Na štirih so zaslišali navzoče obtožence in brali obrambne zagovore odsotnih. Na naslednjih devetih so zaslišali 109 obremenilnih prič in brali izjave povabljenih prič, ki niso prišle na razpravo. Na zadnjih šestih so zasliševali razbremenilne priče. Odvetnik Furlani je ocenil, da če hoče uspeti, državni pravdnik ne more sprejeti tega, da so bili obtoženci pripadniki raznih partizanskih formacij in ne izključno Beneške čete, in da je šlo za organizacijo oboroženega odpora zoper nemškega in fašističnega okupatorja na ozemlju, kjer je vso oblast izvrševal Visoki komisar Operacijske cone Jadranskega Primorje, ter so vsi, tudi upravni organi, prefekti in župani, bili odvisni od tega predstavnika Reicha. Razprava je zato bolj ali manj šla v smeri, da bi ob zanikanju ali neupoštevanju osvobodilnega boja, njegove vloge in pomena, zanikanju nemške okupacije in vloge Salojske republike prišli do obsodbe. Obramba je sicer predložila obsežno dokumentacijo, niso pa dejstva iz te dokumentacije prišla do polnega izraza. Tudi odvetnika Tončič in Kukanja sta po koncu razprav menila, da se bo proces končal z obsodbo obtožencev zaradi kaznivega dejanja po členu 241, torej veleizdaje, odpadla pa naj bi kazniva dejanja postranskega pomena, pa tudi uporaba člena 16, s čemer bi ostala vrata za nadaljnje procese proti partizanom odprta.⁸⁵

Pravnik Stanko Peterina je ocenil, da je s sklepom sodišča 23. decembra 1958, naj razprava pokaže, ali se lahko aplicira člen 16, na zunaj nastala bistvena sprememba. Opuščena je bila teza, da je vprašanje uporabe tega člena preliminarno vprašanje, ki v pozitivnem primeru že vnaprej izključuje vsako krivdo obtožencev, v negativnem pa se nasprotno odkrito izreče glede »krivde« obtožencev in Jugoslavije. V tem primeru bi ves proces tekkel le okrog vprašanja, koliko so obtoženci s svojim dejanjem pomagali Jugoslaviji in s tem zagrešili veleizdajo. Proces naj bi tako odgovoril le na vprašanje, koliko so se obtoženci borili za zavezniško zmago. Če so se borili, čeprav v sklopu NOVJ, za ta cilj, bi se uporabil člen 16, nasprotno pa bi bili obsojeni veleizdaje, če je njihovo delovanje imelo v pretežni meri »drug smoter«, to je akcijo za odcepitev od Italije, ne glede na to, ali so delovali v sklopu NOVJ ali izven tega okvira. Sodišče je tako v celoti ohranjalo stare obtožbe, a jih je drugače utemeljevalo. V bistvu je bilo s tem stališčem preliminarno vprašanje uporabe člena 16 rešeno, čeprav so se temu na videz izognili, in sicer negativno za obtožence. Jugoslavija naj bi bila tako obsojena po tihem in ne odkrito.⁸⁶

Državni pravdnik Giampaolo Meucci je v zaključni besedi, ki jo je imel 16. marca 1959, poudaril poseben položaj Benečije, ki je bila priključena k Italiji že leta 1866 in so zato ljudje, ki so bili po narodnosti in jeziku Slovenci, po svojih interesih težili k italijanskemu svetu. Njegova razlaga člena 16 naj bi dobila potrdilo v poročilu k mirovni pogodbi italijanskega ministra za zunanje zadeve Carla Sforze, ki je bilo predloženo ustavodajni skupščini Republike Italije 27. junija 1947. Sforza je v njem poudaril, da sta tako 16. kot 17. člen, ki prepoveduje ustanavljanje fašističnih organizacij,⁸⁷ odveč zaradi volje italijanskega naroda po obnovi demokratičnega življenja. Državni pravdnik je zato kot zastopnik italijan-

⁸⁵ ARS, AS 537, šk. 1302. Promemoria J. Dekleve o poteku procesa proti Beneški četi do vključno 18. 2. 1959, 19. 2. 1959. Ocena Furlanija o poteku razprave do zadnje razprave 26. 2. 1959, 4. 3. 1959.

⁸⁶ ARS, AS 537, šk. 1302. Pregled poteka in ocena procesa proti pripadnikom Beneške čete, 24. 2. 1959.

⁸⁷ Glede mirovne pogodbe glej op. 47.

skega pravnega reda zahteval, da se člen 16 ne uporabi, saj je bilo to vsiljevanje neke stvarnosti italijanskemu pravnemu redu, ki pa je to že uredil na podlagi odloka iz aprila 1944.⁸⁸ Zahteval je, da uporabijo proti političnim in vojaškim funkcionarjem partizanskega gibanja v Benečiji člen 241, torej veleizdajo. Za 15 obtožencev je predlagal kazni od 20 do 24 let zapora, za dva dve leti, za enega eno leto. Za slednje je dejal, da niso sodelovali v partizanskem gibanju in zanje ne more uporabiti člena 241. Sprejel je pripombe obrambe, da je bila Benečija pod nemško zasedbo in zavrnil obdolžitve v obtožnici o navadnih zločinih, plenitvi in ubojih.⁸⁹ Državni pravdnik je tako ovrgel 57 členov obtožbe in se omejil le na obtožbo po členu 241. Slovenske oblasti so ocenile, da je bil njegov govor prefinjen napad na jugoslovansko osvobodilno gibanje in zaostritev glede na govor iz decembra 1958. Napadel je naravnost že sam obstoj slovenske civilne oblasti, ki naj bi imela le aneksionistični pomen.⁹⁰

Že omenjeni kraljevi odlok št. 96 iz aprila 1944 je bil z odlokom 8. junija 1945 uveljavljen tudi na območjih, ki so bila osvobojena po 4. aprilu 1944. 17. novembra 1945 je bil sprejet zakonski odlok št. 719, ki je uveljavil amnestijo za politična antifašistična kazniva dejanja. Naslednji korak je bila amnestija in pomilostitev za vojaška kazniva dejanja, ki je bila sprejeta 29. marca 1946 z zakonskim odlokom št. 132. Z odlokom predsednika republike št. 4 je bila 22. junija 1946 uzakonjena amnestija in pomilostitev za splošna, politična in vojaška dejanja.⁹¹

V času procesa proti Beneški četi so tekle razprave o novi amnestiji. Osnutek, ki je bil objavljen aprila 1959, je med drugim predvideval amnestijo za vsa politična kazniva dejanja v smislu 8. člena italijanskega kazenskega zakonika, ki so bila storjena med 8. septembrom 1943 in 18. junijem 1946. Ta člen obravnava politične zločine. Po tem členu je politično kaznivo dejanje vsako kaznivo dejanje, ki je naperjeno proti interesu države ali proti političnim pravicam državljana. Poleg tega je politično kaznivo dejanje tudi vsako navadno kaznivo dejanje, če je bilo storjeno deloma ali v celoti iz političnih nagibov. Pod to amnestijo bi tako sodila tudi vsa dejanja, ki so bila pod obtožbo v procesu proti Beneški četi, in tudi člen 241. Zaradi priprav na to amnestijo so zagovorniki dosegli, da je bil proces preložen na 18. maj. Skušali so doseči, da bi bila amnestija sprejeta pred zaključkom glavne obravnave, tako da bi bil postopek proti pripadnikom Beneške čete ustavljen pred izrekom sodbe. Če pa bi bila amnestija sprejeta po zaključku procesa, bi se sicer aplicirala, a bi bila obsodba že izrečena.⁹²

Druga možnost je bila uporaba 152. člena kazenskega zakonika, ki določa, da če je podan razlog za ugasnitev kaznivega dejanja (v primeru Beneške čete bi bila to amnestija) in so bili zbrani že vsi dokazi, na podlagi katerih je očitno, da ni kaznivega dejanja ali da obtoženec ni storil kaznivega dejanja, ali pa da dejanje, ki

⁸⁸ Kraljevi odlok št. 96, 5. april 1944. Amnestija in pomilostitev za splošna in vojaška kazniva dejanja.

⁸⁹ ARS, AS 537, šk. 1302. Zaključna beseda državnega pravdnika G. Meuccija na procesu. Poročilo Tanjugovega dopisnika o govoru javnega tožilca, 16. 3. 1959. Po italijanskih zakonskih predpisih ne prestajajo kazni tisti politični krivci, ki so obsojeni do dvajset let, medtem ko morajo tisti nad dvajset let prestati kazen dveh let zapora.

⁹⁰ ARS, AS 537, šk. 1302. Zapis sestanka 17. 3. 1959.

⁹¹ Ta je po takratnem pravosodnem ministru Palmiru Togliattiju bolj znana kot Togliattijeva amnestija.

⁹² ARS, AS 537, šk. 1302. Zabeležka razgovora z J. Deklevo o procesu proti Beneški četi, 17. 4. 1959.

je pod obtožbo, ni kaznivo dejanje, potem sodnik izreče oprostilno sodbo s predpisano formulo. To rešitev so zagovarjali tudi zagovorniki, saj je tudi amnestiji puščala popolnoma odprta vrata, bila pa je tudi bolj ugodna za obtožence, saj bi prišlo do oprostitev. Če pa do uveljavitve tega člena ne bi prišlo, bi obtoženci lahko uveljavili amnestijo.⁹³

Amnestija je sicer pomenila, da proces ne bi imel nobenih pravnih posledic, ne pa tudi popolne moralne rehabilitacije obtožencev. Zato je predlog odloka predvideval možnost, da se obtoženci amnestiji dokončno odpovejo. V takem primeru bi se proces nadaljeval in bi se lahko končal tudi z obsodbo, se potem nadaljeval na vseh stopnjah in lahko tudi vrnil na prvo stopnjo. Ta možnost je bila nedvomno slabša kot uveljavitev 152. člena. Stanko Peterin je ocenjeval, da je bil proces proti Beneški četi politični proces, zato je bila moralna rehabilitacija obtožencev zelo pomembna: »Če bi se amnestija uporabila brez vsakega našega vztrajanja na zakonitost delovanja obtožencev, bi to pomenilo, da smo veseli dejstva, da gre stvar 'v pozabo'. /.../ Politični proces bi s tem politično izgubili, torej popolnoma izgubili.«⁹⁴

Italijanski parlament je izglasoval odlok o amnestiji in pomilostitvi 11. julija 1959, objavljena je bila kot odlok predsednika republike št. 460. Kot so zapisali v poročilu, so s tem ugasnila vsa kazniva dejanja, storjena med 25. julijem 1943 in 18. junijem 1946, torej »v žalostnem obdobju, v katerem so strasti pripeljale do bratomorne vojne«.⁹⁵ Hkrati se je 11. julija nadaljeval proces proti Beneški četi. Odvetnik Filasto je na razpravi izrazil začudenje, da se proces nadaljuje v trenutku, ko je bila amnestija, ki je obsegala vsa dejanja, zaradi katerih so bili obtoženi beneški partizani, izglasovana. Obramba se je z amnestijo sicer strinjala, a hkrati zahtevala uporabo člena 152 italijanskega kazenskega zakonika. V nadaljevanju je pokazal na absurdnost obtožnice, saj so bili ljudje obtoženi za dejanja, ki so le abstraktno lahko predstavljala nevarnost za suverenost italijanske države na tem območju. Obtoženci so se sicer res borili na strani Slovencev, a za višje in plemenitejše cilje, kot jih očita obtožnica, za svobodo, torej za cilj, ki je bil tudi v interesu preporoda Italije. Ob koncu govora je Filasto vztrajal tudi na uporabi člena 16 mirovne pogodbe, saj ga ni mogoče razlagati na način, kot je to storil državni pravdnik.⁹⁶

Prvostopenjsko porotno sodišče v Firencah je 14. julija 1959 razglasilo sodbo. Za nekatera dejanja je izreklo oprostilno sodbo, na osnovi amnestije z 11. julija pa je ustavilo kazenski postopek proti vsem obtoženim. Odklonilo pa je uporabo člena 152, saj naj se ne bi moglo glede obtožb po členu 241 uporabiti teze obrambe o oprostivni, ki se lahko uporabi le za primere, ko je iz dokumentov očiten neobstoj kaznivega dejanja. Dejanja so bila po sodbi sodišča izvedena, a s političnim namenom, zato jih krije zadnja amnestija.⁹⁷

⁹³ ARS, AS 537, šk. 1302. S. Peterin: Amnestija v procesu proti Beneški četi in možnosti, ki jih daje obrambi, 24. 4. 1959.

⁹⁴ ARS, AS 537, šk. 1302. S. Peterin: Amnestija v procesu proti Beneški četi in možnosti, ki jih daje obrambi, 24. 4. 1959.

⁹⁵ Besedilo amnestije: 1. člen, a) podeli se amnestija za politična kazniva dejanja v smislu člena 8 kazenskega zakonika, ki so bila storjena med 25. julijem 1943 in 18. junijem 1946. b) Isto velja tudi za kazenska dejanja, storjena pri volitvah, ki so se zgodila po tem datumu.

⁹⁶ ARS, AS 537, šk. 1302. Poročilo A. Stanovnik o nadaljevanju procesa proti Beneški četi, 11. 7. 1959.

⁹⁷ ARS, AS 537, šk. 1158. Besedilo sodbe, 14. 7. 1959.

Postopek proti pripadnikom t. i. Beneške čete je tako tekkel od avgusta 1945 do julija 1959, torej celih trinajst let in enajst mesecev. Italija je na referendumu 2. junija 1946, na katerem so prvič v njeni zgodovini glasovale tudi ženske, postala republika, 7. decembra 1947 pa je bila sprejeta nova ustava, ki v temeljnih načelih jamči enakost vseh državljanov pred zakonom, ne glede na njihov spol, raso, jezik, vero in politično prepričanje. Ustava je med drugim uzakonila večstrankarski sistem in svobodne volitve. Postavljeni so bili temelji demokratične države. Hkrati pa je v ozračju hladne vojne Italija postala branik Zahoda, zato sta zlasti ZDA in Vatikan storila vse, da bi oslabilo njeno močno levo opcijo. To je najbolj do izraza prišlo pri parlamentarnih volitvah aprila 1948, ko je premočno zmagala Krščanska demokracija, ki je potem več desetletij ostala najmočnejša vladna stranka. V državi, v kateri niso bili obsojeni fašistični voditelji in vojni zločinci, je v petdesetih letih prevladala desna opcija, odraz katere so bili tudi procesi proti udeležencem odporiškega gibanja, med njimi tudi proti partizanom t. i. Beneške čete. Šele v začetku šestdesetih let, tudi pod vplivom novega papeža Janeza XXIII, se je politika Krščanske demokracije postopoma spreminjala. Na strankinem kongresu 27. januarja 1962 je prišlo do »obrata v levo« in nato do osnovanja vlade levega centra.

Nevenka Troha

THE PARTISANS OF THE COMPANY OF SLAVIA ITALIANA (BENEČIJA) IN FRONT
OF THE ITALIAN COURT

S u m m a r y

The Slovenian Liberation Movement intervened in the Benečija for the first time in May 1943, and after Italy capitulated on 8 September 1943 an increasing number of people from that region joined the ranks of the partisans. Until the end of the war, in this region the so-called Detachment of Brda (Colio) and Benečija and the Brigade Simon Gregorčič, both a part of the 9th Corps, operated. In the Brda and Benečija the Italian Garibaldi-Friuli Brigade also fought. In May 1944 an agreement on the joint struggle against the German occupiers and the Italian fascists was reached between the headquarters of this brigade and the Detachment of Brda and Benečija, setting out, among other things, that it was not yet the right time to discuss the border.

Towards the end of the war, the Yugoslav Army occupied the whole of the Slovenian ethnic territory. It had to retreat from the Benečija as soon as on 16 May 1945. There the Allied Military Administration in Italy was established, with headquarters in Udine. However, at the peace negotiations Yugoslavia also demanded the annexation of this part of the Slovenian ethnic territory.

In the beginning of August 1945 the British military police arrested the captain of the Yugoslav Army Marjan Zdravljich and the head of the economic commission for the Benečija and Kobarid regions Ivan Podreka and handed them over to the Italian authorities. Thus the process against the partisans of the so-called Company of Benečija began and lasted for as long as 13 years and 11 months. Since the beginning of August 1945 until the end of September 1954, fourteen interruptions of the investigation of 57 suspects have taken place, altogether lasting for seven years and five months. The Slovenian side deemed that the process lasting until September 1954 was not a regular process, and that these were merely political demonstrations and a form of pressure against the local population, coinciding with important foreign and domestic political events. Since the end of September 1954, when it had already become known that the so-called London Memorandum would be signed, the process continued without interruptions. 50 persons were accused, but not all of them cooperated with the liberation movement. 32 suspects were, among other things, accused of high treason against their homeland (Article 241 of the Italian Criminal Code), which carried a death sentence. The indictment ascribed the activities of the whole of the Slovenian Liberation Movement in the Benečija to the arbitrariness of a unit named the Company of Benečija, which was supposedly responsible for all of the criminal actions

taking place in the region from September 1943 to May 1945. However, in reality a unit with this name only existed for a few days in April and between 1 August and 3 September 1944.

When establishing the grounds for the indictment, the Italian state prosecutor demonstrated his own interpretation of Article 16 of the Italian Peace Treaty, which bound Italy not to accuse or otherwise persecute any Italian citizens simply for sympathising or acting in favour of the Allied and associated forces in the period from 10 June 1940 until the signing of the Peace Treaty. The state prosecutor emphasised that references to this Article as the grounds for the dismissal of the criminal proceeding were out of the question, since this provision only allowed for the breach of the Criminal Code if the actions of the perpetrator were committed with the aim of destroying Nazi-fascism, which was a common goal of all Allied forces. However, actions in favour of just one of the members of the Allied Coalition were not tolerable.

During the course of the investigation, the Yugoslav authorities did not get involved in the proceeding. However, in July 1955 the representative of the Yugoslav foreign ministry demanded from the Italian ambassador to Belgrade that he should call upon the Italian government to stop the proceeding against the members of the Company of Benečija. On 28 August 1955 a Committee for the Defence of the Natisone Valley Partisans was established with the goal of preparing the political and legal defence. Ever since the indictment the leadership of the Communist Party of Italy opposed the implementation of Article 16 of the Peace Treaty. This disagreement resulted in two defence councils: the Committee Council and the Council of the Democratic Solidarity Committee, operating under the auspices of the Communist Party of Italy.

On 15 November 1958 an application for the implementation of Article 16 was submitted at the Court of Florence, explaining the significance of the Slovenian Liberation Struggle in the Benečija and arguing for the legitimacy of the demands for the implementation of this Article and its correct interpretation. The process started on 22 December 1958. At that time 48 of the 50 suspects were still alive; and another one died before the end of the process. The President of the Court concluded that the judicial proceeding could not be terminated on the basis of Article 16 of the Peace Treaty as soon as it started, and that the Court would perhaps implement this Article on the basis of the discussion during the process. In his closing argument on 16 March 1959, the state prosecutor demanded that Article 241 - high treason - should be used against the political and military officials of the partisan movement in the Benečija. For 15 suspects he proposed sentences from 20 to 24 years in prison, for two of them two years in prison, and for one of them one year.

During the process, discussions were underway about a new amnesty. The draft published in April 1959 provided for, among other things, amnesty for all political offences in the sense of Article 8 of the Italian Criminal Code, perpetrated between 8 September 1943 and 18 June 1946. This Amnesty could also encompass all the actions that the Company of Benečija was accused of, including those referred to in Article 241. On 11 July 1959 the Italian parliament passed the Decree on Amnesty and Clemency. On 14 July 1959 the Trial Jury Court in Florence declared its verdict. Some of the accused were acquitted of certain allegations, and the criminal proceeding against all of the accused was stopped on the basis of the Amnesty of 11 July.